

et deserto populo quoslibet Pyrrho devinebat et subieciat, qui tandem Pyrrhi dominandi libidinem sapienter et modesto redarguens: « Quid, ait, faciemus, o Pyrrhe, capta Italia? Siciliam invademus, » ait Pyrrhus. « Quid post captam Siciliam? » inquit Cineas: « Africam et Carthaginem tentabimus, » ait Pyrrhus. « Quid post Africam? » egerit Cineas. « Ubi rerum potiti erimus, quid tum? » Subridens Pyrrhus: « In otio, inquit, vivemus, bone vir, comptabimus quotidie, et multis inter nos sermonibus oblectabimur. » Tum opportune Cineas: « Et nunc, inquit, quid obstat quominus comptemus, et otium inter nos traducamus, cum jam teneamus hæc, et citra negotium ad manum sint, quæ per sanguinem, per multos sudores, per discrimina pellituri sumus, multasque calamitates allaturi alius et accepturi? Annon hoc sapiens consilium? felix fuisset Pyrrhus, si illi obsecundasset; sed libido regnandi eum transversum egit et perdidit, ut Romanis preda factus sit.

Porro Septuaginta explicant quis sit intelligens minister, dum addunt: « Acceptus est regi minister intelligens, sua autem agilitate aufert ignominiam, » q. d. Intelligens minister ideo gratus est regi, quia sua agilitate, id est sedulitate, solertia, gratia, celeritate illico expedit, quod ei a rege demandatum est. Unde auctor *Catena Græcæ* legit: « Sua namque versutia et agilitate et medio tollit ignominiam. » Græce enim est *ελεγεῖα*, id est versutia, agilitas, qua se quis in omnes partes vertit et versat, ut rem conficiat. Unde *ελεγεῖος* est bene retortus, tortilis, volubilis, agilis, versatilis, itaque errorem illico corrigens; qualis fuit Ulysses, qui se in omnes hominum formas et mores transformabat. Unde ab Homero vocatur *πολυειδής*, id est multiformis, multimodus, multivarius; et tales debent esse legati et ministri prin-

cipum, ut pro re nata sciunt se vertere in omnes formas et rationes, pro loco, perennis et tempora opportunas, quibus negotia sibi commissa transigant, et errores commissos corrigant.

Porro Auctor *Catena Græcorum* hanc mystico refert ad penitentiam, qua penitens et respiscens a peccato convertitur ad Deum, ejusque exempla dat SS. Petrum et Paulum: « Talis *ελεγεῖος*, inquit, hoc est facillis felicisque conversionis, minister erat Paulus; siquidem zelum quo flagrabat, sed non secundum scientiam: celesti Numine tactus repente permulavit in eum qui erat secundum scientiam. Talis etiam minister erat Petrus; nam Dominum ter inficiatus, toto animo rursus ad penitentiam conversus, a fœda illa negationis labe non modo sese expedivit, verum etiam illustrior, Deoque quam antea erat cærior evasit. »

Pro posteriore autem versus parte sive antitesi Septuaginta vertunt, *ira perdit etiam prudentes*, quasi ad verbum ex Hebræo vertant, *ira est pudenti faciens*, id est perdens, scientiam: nec enim stulti pudentium, utpote qui probris rebusque pudentis pleni, frontem perfricauerunt ac pudere dediderunt; imo in pudoris sensu dedoluerunt.

Tropologicæ, si rex querit ministros intelligentes, et odit insipientes, quanto magis Deus qui est Rex regum? Unde S. Ambrosius in *Psal. cxviii*, octon. 6: « Plurimarum, inquit, operationum solertes ministros habet. Iidem piscatores, iidem etiam venatores sunt atque messores. » Hi sunt Apostoli Apostolicæ doctores et predicatoris, qui omnem solertiam adhibere debent in captandis animis, quam piscatores adhibent in capiendis piscibus, venatores in capiendis avibus et feris, messores in messe colligenda, uti pulchre docet S. Basilus, homil. in illud, *Attende tibi*.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Responsio mollis et lingua sapientis gratiæ, victima impiorum ingrata, omnia Deo nota, cor gaudens floridum, dies pauperis mali, secunda mens bona, vocari ad olera cum charitate, vir iracundus rixosus, laus patientis, iter pigrorum, domus superbiorum, fide et misericordiâ purgantur peccata, de abijcitur disciplina, laus timoris Domini et humilitatis.

1. Responsio mollis frangit iram: sermo durus suscitât furorem. 2. Lingua sapientium ornat scientiam: os fatuorum ebullit stultitiam. 3. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. 4. Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum. 5. Stultus iridet disciplinam patris sui: qui autem custodit increpationes, astutior fiet. In abundanti justitia virtus maxima est: cogitationes autem impiorum eradicabuntur. 6. Domus justî plurima fortitudo, et in fructibus impij conturbatio. 7. Labia sapientium disseminabunt scientiam: cor stultorum dissimile erit. 8. Victimæ impio-

rum abominabiles Domino, vota justorum placabilia. 9. Abominatio est Domino via impij: quæ sequitur justitiam, diligitur ab eo. 10. Doctrina mala deserit viam vitæ: qui increpationes odit, morietur. 11. Infernus et perditio coram Domino: quanto magis corda filiorum hominum? 12. Non amat pestilens eum qui se corripit, nec ad sapientes gratatur. 13. Cor gaudens exhilarat faciem: in merore animi deiecit spiritus. 14. Cor sapientiæ gratatur doctrinam, et os stultorum pascitur imperitia. 15. Omnes dies pauperis, mali: secunda mens quasi jure convivium. 16. Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles. 17. Melius est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio. 18. Vir iracundus provocat rixas: qui patiens est, mitigat suscitatas. 19. Iter pigrorum quasi sepes spinarum: via justorum absque offendiculo. 20. Filius sapiens lætificat patrem, et stultus homo despicit matrem suam. 21. Stultitia gaudium stulto, et vir prudens dirigit gressus suos. 22. Dissipantur cogitationes ubi non est consilium: ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur. 23. Lætatur homo in sententia oris sui; et sermo opportunus est optimus. 24. Semita vitæ super eruditum, ut declinet de inferno novissimo. 25. Domus superbiorum demolietur Dominus, et firmos faciet terribilioribus. 26. Abominatio Domini cogitationes malæ, et purus sermo pulcherrimus firmabitur ab eo. 27. Conturbat domum suam qui sectatur avaritiam: qui autem odit munera, vivet. Per misericordiam et fidem purgantur peccata: per timorem autem Domini declinat omnis a malo. 28. Mens justî meditatur obedientiam: os impiorum redundat malis. 29. Longe est Dominus ab impiis, et orationes justorum exaudiet. 30. Lux oculorum lætificat animam: fama bona impinguat ossa. 31. Auris, quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientium commorabitur. 32. Qui abijcit disciplinam, despiciet animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. 33. Timor Domini, disciplina sapientiæ: et gloriâ præcedit humilitas.

1. RESPONSIO MOLLIS FRANGIT IRAM: SERMO DURUS SUSCITAT FUREM. — Hebraice, *responsio tenera reverti facit* (reducit, retrahit) *iram: verbum doloris* (id est pungens, dolore afficiens) *ascendere facit furorem*; ira enim quasi flamma ex corde et felle, per inflammationem spirituum et sanguinis ascendit in caput et nares, easque accendit; unde Hebræum *קח אפי* faciem et nares ac iram, quæ in naribus et facie emicat, significat. Ita Aben-Ezra. Septuaginta, *responsio submissa avertit furorem, sermo autem tristis suscitât iras*.

Pro mollis hebraice est *י רך*, id est tenera; Septuaginta, *submissa*; Theodotion, *delicata*; Tigurina, *mitis*.

Pro sermo durus, hebraice est *verbum doloris*; Septuaginta, *sermo tristis*; Aquila, *acerbis*, id est durus; Symmachus, *asper*, id est crudax; Theodotion, *acerbis*, id est molestus; Pagninus, *dolore afficiens*; Tigurina, *asper*; Vatablus, *atrox*; Syrus, *verbum acerbe avertit iram*; et *verbum asperum suscitât furorem*; Arabicus, *ira perdit sapientes, et responsio bene morata repellit iram*; et *verbum acutius extollit ambitiones iræ*.

Sensus est, ait R. Levi, q. d. Mollis responso sedabit quis indignationem, qua alter in eum effervescebat; et contrario aspero sermone qui placido bilem movebit, ejusque furorem contra se suscitabit et accendat. Simile est in natura. Sicut

enim vis trimenti, puta glandis plumbeæ, quam pulvis accensus et scilopo ejaculatur, refringitur, dum molli lana excipitur: ibi enim suam vim ponit, impetumque sedat per mollitiem lanæ; et sicut fulmen re molli, ut stipula, exceptum solvitur et evanescit; sic incidat in rem duram, ut in ossa, ferrum, æs, aculur eaque diffingit: sic pariter ira alterius infringitur response leni, dura vero exacerbatur et sævit. Insignis sententia est, ait Jansenius, artem docens quæ indomita alioqui fera cicuretur et mansuescat. Et quis, inquit, irato suaviter et benigne respondeat, comiter et honorifice eum compellens, et placidus utens verbis, hujusmodi mollis responso frangi accensam aut commotam iram. Exemplum habemus in Abigail. Contra, sermo durus, hoc est acerbus, etiam jaentem et sopitam iram sic suscitât, ut furor fiat. Mollis enim responso, minuit iræ materiam, e contra sermo durus auget; ejus exemplum habemus in Roboam. Ira enim nascitur ex superbia alterius, aut injuria vera vel reputata. Superbia irati frangitur humilitate humilique responso; injuria pariter submissione mitique responso, qua quis se irato quasi subijcit et subternit, domatur et vincitur. Tunc enim iratus et injuria affectus videtur ultionem peregrisse, et honorem suum recuperare, cum reum vel anulum sibi subjectam et quasi supplicem aspiciet. Rur-

sum ira habet quid magnanimi et leonini; leones autem, cum vidit quem supplicem, iras ponunt equae parent, iuxta illud:

*Corpora magnanimi satis est prostrasse leoni,
Et faciles animos mens generosa capit.*

Insuper ira exanguescens est quasi ignis effervescentes, qui exstinguitur injecta leni aqua, hoc est miti mollicie responso; et sicut vermis tener sensim erodit lignum, sic et mansuetudo iram.

Convicii ergo vindicta imo victoria sit, aut culpae modesta confessio; aut, si culpae non est sibi conscius, humilis et mansueta responsio. Sic Geodon fortissimus appetitus verbis asperis a viris Ephraim indignantibus, quod ab eo non fuisset evocati ad prelium, post victos Madianitas, modesta responsione vicit seipsum, vicit et viros Ephraim: « Mellior est, inquit, racemus Ephraim vindemiis Abiezer. In manus vestras tradidit Dominus principes Madian, Oreb et Zeb. Quid tale facere potui, quale vos fecistis? » Unde effectum subdens Scriptura subjungit: « Quod cum locutus esset, requievit spiritus eorum, quod tumbabant contra eum. » *Judei. viii. 2.*

Præclare S. Gregorius Nazianzenus in carm. *Adversus iram*, eam vocat demonem; sic enim orditur:

Irascor iræ, demoni intus condito.

Ac verus finem iræ remedia suggerit: *primum*, orationem; *secundum*, signum crucis; *tertium*, humilitatem; *quartum*, presentia nihil ducere; *quintum*: Probrum, inquit, quod iratus in te conjicit, vel verum est, vel falsum: si verum, agnosce; si falsum, nihili aestima. Objectiones deinde diluens subdit:

*At læsi licet me? tu cave hunc læsæ item.
At reprimere? forsân hinc cusscet furor.
At occipit ille? protinus verba tuis
Frangatur, atque moribus blandissimis,
Solutus instar factum ad terram illico;
Aut et procella, cum nihil reciditur,*

q. d. Sicut maris insani fluctus ad littoris arenas impacti dissolvuntur, et sorbentur, aut resiliunt: sic irati furor et mine in mitem animum linguamque incurrens, ejus mollicie sorbetur, dissolvitur, infringitur. Et inferius:

*An non furentes patris hos, qui demone
Agitantur, ac vi percipi horrendum letam?
Quid? mente capitis non fesset vel ebriet?
Quid? rabidus ad te forte si curat casus?
Quid? si camelus quispam feror tuæ,
Stabene pugnæ? none qui sapit, fugit?*

Et post nomina:

— Ira torridum jecis pelæ:

Adversus iram non joco nil fortis.
Quid rebas cunctis exstat mitius? Dens.
Quis levet iræ caruicem mortalium.
O ira, fervor, daemonis domus horridi,
Manifesta vultus macula, turbo mentium,
Crapula, et asila, tartari ad lacus ferena,
Horrende legio, multiplex labes mali.

Simile pulchrum dat S. Chrysostomus, hom. *2 De Davide et Saule*: « Sicut, ait, si infles in scintillam ignis, excitas incendium; si insupis, extinguis: idem fit in inimicitia proximi; si inflatos ac recordes ingeras sermones, excitas ignem, sin milites ac moderatos, iram omnino extinxeris: » uti isdem exstinxit iram Heli pontificis Anna mater Samuelis, *1 Reg. i. 17*, et David iram Saulis, *1 Reg. xxiv. 9*.

Illustre exemplum est apud Sophronium, vel potius Joannem Moschum, in *Prato spirit. cap. penult.*, de Abbate Sergio, qui agricolam injuriantem et furentem humiliter lenique responso, quo probra in se conjecta agnoscebat, eorumque se reum fatebatur, non tantum pacavit, sed et sibi supplicem, imo monachum effecit. Idem fecisse Abbatem Pememen cum Diacono suo a demone ira percito, narrat cap. ultim.

Porro iram hoc modo vincere, ejusque damna præcidere, ingentis est tam virtutis quam glorie Nam, ut ait Beda in *Proverbiis*: « Gloriosus est injuriam tacendo tolerare, quam respondendo vindicare. Mellior est bene vinci, quam malevincere. » Hic enim, dum tacet, respondet, ac suo quieto lenique silentio docet mansuetudinem, idoque dum vincitur, vincit, atque iratum quieti restituit, eumque sibi devincit et subjugat.

Mystice hanc gnomem adaptes **Deo, q. d. R** sponso mollis, id est confessio humilis redæ genti reddita frangit iram Dei, ut patet in Davide, qui Nathan propheta redargenti respondens: « Peccavi Domino, » mox audire meruit: « Dominus quoque transtulit peccatum tuum, » *1 Reg. xii. 13*. Contra sermo durus eorum, qui argenti resistunt, majorem iram districti judicis provocat, ut patet in Saule, qui Samueli se corripienti dixerit respondens: « Imo audivi vocem Domini, » etc., audivit se abjectum a regno Israel, *1 Reg. xv. 20*. Ita Beda: « Responsio mollis frangit iram, » *q. d.* inquit: « Qui verba increpantis humiliter recipit, jam propinquat venire reatus quem gessit; at qui superbus argenti resultat, majorem contra se iram districti judicis provocat. » Unde Galatinus, lib. VIII *De Arcanis fidei*, cap. xii, *ut verbum durum suscitât furorem* applicat Judæis, qui Christum accusantes apud Pilatum dureque conclamantes: « Crucifige, crucifige, » provocarunt in se furorem Dei, qui proinde per Titum et Vespasianum Hierosolyamam, cum tota Judæorum gente, funditus vastavit.

2. LINGUA SAPIENTUM ORNAT SCIENTIAM: OS FACTUORUM EBULLIT STULTITIAM. — Pro ornata hebraice est תִּבְיָה *tebi*, id est, *bonam pulchramque factam*, id est ornata; Pagninus, *condecorat*; Septuaginta vero, *bona novit*; Tigurina, *bene utitur scientiis*; R. Levi, *bonam facit audientium mentem*. Pro ebullit hebraice עֲבֹבָה *evoba*, id est, ut Chaldaeus, *eructat*; Aquila et Symmachus, *ἀεὶδὼν*, id est *effundit*; Septuaginta, *ἀπαγγέλλω*, id est *pronuntiat, nuntiat, enuntiat*; Syrus, *evomit*; alii, *scaturit, re-*

fundat, manat quasi fons. Igitur *primo*, lingua sapientum ornata scientiam, quia ipsa ostendit se sapientia præditam, et per eam sese sapientis nomen et decus possidere. Unde Septuaginta vertunt, *lingua sapientum bona novit*; vel, ut vertit auctor *Catena Græcorum*, *lingua sapientum callet honestas: os autem ornatum annuntiat mala.*

Secundo præcipit, quia lingua sapientis apte, ordinate et sapienter suo tempore et loco sapientiam eloquitur; hoc enim magnum est sapientiae decus, dum isto discretionis et prudentiae ornamento decoratur; at vero os fatuorum sine discretionis loci et temporis, non considerans an hic et nunc opportunum sit loqui talia, vel importunum, instar fontis aqua pleni eructat et ebullit sua stultitia. Unde Syrus vertit, *evomit maledictionem*; Tigurina, *lingua sapientum apte et commode utitur scientiis*; os vero stultorum ebullit stultitiam; Aben-Ezra: « Lingua sapientum opportuna utitur scientiis; os vero stultorum est quasi torrens scaturiens et redundans, quasi dicas: Stultitia ab illorum ore nunquam cessat, sed perenniter ab eo fluit. »

Tertio, quia, ut Vatablus vertit, *sermo sapientum est plenus scientia et eruditione*; nam, ut ait Christus, *Matth. xii. 34*: « Ex abundantia cordis os loquitur. »

Quarto, quia, ut R. Levi, sermo sapientum bonum roctamque facit audientium mentem; sermones vero stultorum in causa sunt ut dementia iudicetur, ac videtur emanare a scaturigine cordium eorum, ut scilicet stultitiam suam promant, eaque alios aspergant, itaque eos sibi similes, id est stultos, vitiosos et impios efficiant.

Quinto, lingua sapientis ornata, id est commendat et honorat scientiam, scilicet practiciam, id est honestatem et virtutem; *ornare* enim Latinis sæpe idem est quod laudare: unde Cicero, *De Aruspice responsione*: « Testimonium, ait, clarissimorum Imperatorum ornatus Deiotarus. »

Sexto, lingua sapientis est condita gratia, facultas et eloquentia: hoc autem ornata scientiam, *q. d.* Eloquentia sapientis ornata ejus sapientiam. Sic videmus nonnullos sapientes pollere mira gratia dicendi vel scribendi, ut etiam si idem dicant quod alii, tamen illorum dicta vel scripta longe magis sapiant, placeant et influant in auditorum mentes, quam aliorum doctorum, qui hac gratia careant. Igitur lingua sapientis ornata, hebraice, *bonam*, id est ornata, gratam, jucundam *efficit scientiam, q. d.* Sapientis est ornate, eleganter, concinne loqui, et parem animi sensui et scientie sermonem afferre: e contrario « os fatuorum ebullit stultitiam, » id est stultorum uti sensus depravatus est, sic et sermo quoque inornatus et indecorus. Quocirca Tullius, lib. III *De Oratore*: « Eloquentia, ait, nihil aliud est quam copiose loquens sapientia. » Et inferius: « Hanc cogitandi et ornandi rationem, vique dicendi vete-

res Græci sapientiam nominabant. Hinc Illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones; atque ab hac similitudine Cornuciani nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, » etc. Absurdum præterea extimat, inutile et reprehendendum dissidium lingue atque cordis, ut alii nos sapere. alii dicere docerent. Quippe cum ipsam bene dicere, sapere sit; nulla vero sapientia perfecta, quæ oratione illustri insignique verborum luce destituerat. Atque, ut alibi testatus est: « Eloqui copiose, modo prudenter, melius est, quam vel acutissime sine eloquentia cogitare. » Tandemque inutilem « sapientie thesaurum absconditum, » et qui videri atque lucere in oculis mortalium non possit, neque copiosa oratione, aut luculenta inscriptione exornari, hic verbis describere visus est, *1 Tus. ult. Quæst.* paulo ab initio: « Mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas neque disponere, neque illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est interperantur otio abutentis et litteris. » Porro hæc eloquentia gratia vera est et multiplex, quam proinde in varios Deus varie partitur. Unde Cicero, lib. III *De Orat.*, ejus principes nominans, ostendit prater in qua ejus dote quisque excelleret: nimirum suavitas fuit Socratis, subtilitas Lysiae, acumen Hyperidis, sonitus Eschimis, vis Demosthenis, gravitas Africanus, lenitas Lælii, asperitas Galbæ, profuentia canora Carbonis, jucunditas Catulli, varietas ac temperatio Cæsaris, limata Sulpitii subtilitas, animi impetus et summa contentio Cotta, vehementia, commotio, acrimonia Antonii: constans denique fuit semperque sui similis Ciceronis dicitio, in eaque diligen verborum et sententiarum eligendarum cura.

Multo magis lingua et eloquentia varia Doctorum Ecclesie tam Græcorum, quam Latinorum ornata sapientiam Christianorum. Nam, ut solerter advertit noster Hieronymus Platus, lib. III *De Bonæ status Religio.* cap. xi, S. Basilii stylius doctrinam redoleat, ac præceptis sanctitatis mirifica abundat. Profundior ubique Nazianzenus, atque in altissima mysteria sese ullo inferens cum magno verborum ac rerum pondere. Athanasius lenior, sed tamen plenus, ac sermone temperato sibi semper similis, multaque cum auctoritate docens. Epiphanius contra hæreses acur. Theodoritus in Scriptura interpretanda diligen et plenus. Damascenus doctissimus, atque in difficillimis fidei dogmatibus enodandis apertissimus. Chrysostomus vero, ut suo nomine præ se fert, disertus ac popularis, et in audientium animos influens, atque elegantium verborum copia quasi plene eloquentie flumine in omnem partem impellens. Inter Latinos Cypriani oratio pura et copiosa, nihil tamen redundans, plena dignitate et ponderis; denique, ut de ipso testatur S. Hieronymus, instar fontis purissimi dulcis et placide meedens, in merito Augustinus quoque cum doctorem suavisimum appellet. Ambrosius autem surum ipsa

quoque habet dicendi genus sententiarum ubertate refertum, verbis fluens lectissimis, ac præterea numeris suis aptissime astrictum, ut plane vel Theologum oratorie, vel oratorem theologicæ dicentem audire videaris: de cuius dalecædie quid magis dici potest, quam quod ab ipso Deo grandi profugio presignificata sit jam tum, ut accepimus, cum infantis in ore apum examen consedit? Hieronymi quoque sermo doctus et antiquitatis exemplis abundans multoque acumine, deinde, quod caput est, ad omnia exprimentia apprimè æctus, sive Scriptura ad verbum interpretanda, sive præcepta omni vitæ præscribenda, sive quidpiam laudandum aut vituperandum sit, sive denique aliquis ad virtutem cohortandus, in quibus omnibus illa valet, ut plane illa celestis eloquentia videatur. Augustinus autem uberrimus, copiosissimus, lenissimus; idem ad arduas quasvis quæstiones, idem ad populares conciones aptissimus, in quibus multa cum gratia et mentem instruit, et movet voluntatem. Leone vero quis gravior, numerosior, atque, ut sic loquar, rotundior? ejus oratio majestale plena, et quibusdam quasi verborum fulminibus instructa? Gregorius totus ubique majestale, quo in genere mirificè excellit, idemque suavissima quadam exemplorum ac similitudinum copia lectorem retinens, eumque tum ad virtutem doctrina erudiens, tum etiam styli lenitate ac varietate demulcens. Quid de Bernardo dicamus, quem vere appellare possumus plane mellium, qui spiritualibus documentis scatens, et lrisque optimis ac perfectissimis, id etiam præcipuum habet, ut ita Scripturas sacras in suum stylium immisceat et contextat, ut vel ipse Scripturæ verbis loqui, vel Scriptura ipsius ore sonare videatur? quæ res una cum lepore gravitatem quoque ac vim habet mirabilem.

Denique lingua sapientum, id est piorum ornat scientiam, id est virtutem et probitatem, quia scilicet eorum lingua vitæ probæ comes est, ac proinde eam ornat, et vicissim ab ea ornat; quod enim dicunt ore, hoc docent opere; opus ergo ori, et facta verbis ornatum conciliant. Audi Nazianzenum, orat. *De Plaga grandinis*: « Ille quidem sapiens est vere, qui pauca quidem de virtute verba facit, cæterum per ea quæ agit, multa demonstrat, ac fidem et auctoritatem sermoni suo per vitam conciliat. Venustior enim meo judicio est pulchritudo ea quæ oculis cernitur, quam quæ sermone solum pingitur; et divitiæ quæ manus tenent, quam quæ somnia effingunt; et sapientia quæ per opera demonstratur, quam quæ sermone nitet et splendescit. » Et D. Augustinus, lib. IV *De Doctrina Christiana*: « Talis doctor qui non contemptibiliter vivit, non solum submisce ac temperate, verum etiam ornate et granditer dicit. » Itaque ex via in orationem ornatus, magnitudo et majestas redundat. Subdit vero: « Si autem hoc quidem potest, ite conversetur, ut non solum

præmium comparet, sed etiam præbeat aliis exemplum, et sit ejus quasi copia dicendi forma vendi: quid pulchrius? »

Nota est *ebullit*, vel ut Chaldaeus, *eructat*, stulti enim os velut cacabus ebullit, et velut stomachus plenus stultitia eam eructat. Nam, ut ait S. Basilus in *Psal. xiv*, sub initium ad illa, *Eructavit cor meum verbum bonum*: « Ructus est oculis quidam flatus, qui ex fervore alimentum erumpentibus bullis exhalat. » Et ut S. Hieronymus: « Est digestio cibi, et concoctarum escarum in ventum efflatio. » Additque: « Juxta qualitatem ciborum e stomacho ructus erumpit, et boni vel mali odoris flatus indicium est: ita interioris hominis cogitationes verba proferunt, et ex abundantia cordis os loquitur. » Hinc verba ipsa experimenta hominum vocari possunt, dicente Apostolo II *Cor. xiii*, 3: « An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus? » juxta id quod scriptum est, *Prov. xv*, 2: « Os stultorum ebullit et scaturiet tanquam ex fonte » stultitiam. » Nam prodit quod intus latet. « Effugies animi, inquit Seneca, sermo est. » Ita Pineda *De Rebus Salomon*. lib. V, cap. iv, et lib. III, cap. xii.

Tales sunt heretici, ceterique infideles, et impij: « Ut Porphyrius et Julianus, qui contra Ecclesiam doctores stultitiæ suæ fluentia fundebant, » ait Beda.

3. IN OMNI LOCO OCULI DOMINI CONTEMPLANTUR BONOS ET MALOS. — Pro contemplatur hebraice צופות *tsophot*, id est, ut Septuaginta, *contemplantur*, id est *speculantur*: inde enim צופות *tsophot* vocatur specula, et צופה *tsophe* speculari; qualis est Deus, qui ex alta cæli, omnia æternitatis suæ specula speculari omnia quæ fiunt in cælo, terra et abyso; omnia præterita, presentia et futura; omnia tam patentia, quam secreta et cordis arcana; quem proinde ubique oculis mentis et memorie vicissim speculari, revereri et colere debemus, juxta illud quod cant Ecclesia in hymno ad Laudes, *fecia V*, ex Prudentio:

Nec lingua mendax, nec manus,
Oculi nec peccent labrii,
Nec nota corpus iniquum:
Speculator astat desuper,
Qui nos diebus omnibus,
Actusque nostros prospicit
A luce prima in vesperum.

Porro finem et fructum hujus speculationis oculorum Dei assignat Psaltes, dicens, *Psal. xxxiii*, 16: « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum. »

Idem fuit sensus omnium veterum, etiam Poetarum et Philosophorum. Unde Victorinus, lib. IV *Adversus Arium* (exstat tomo V *Biblioth. SS. Patrum*), docet Deum olim non tantum creditum mundi oculum, sed etiam in mundi vertice constitutum, ut aspectu minime versatili omnia spe-

retur. Deus ergo bonos speculari oculis placidis et benevolis, malos oculis iratis et malevolis; bonos, ut salvet et beat; malos, ut perdat et dampnet; utrosque, ut judicet singulorum cogitata, dicta, facta. Vide dicta cap. iii, vers. 6; *Ecclesi. cap. xxiii*, 28.

Myrice, oculi Dei sunt providentia, favor, gratia, ac vicissim ira, indignatio, vindicta; horum enim indicies, æque ac cætera, est bimbribis, sicut sonat, in omni loco oculi Domini sunt speculantes bonos et malos. Prius hemistichium dat rationem et quasi causam posterioris, q. d. Ideo oculi Domini ubique speculari bonos et malos, quia ubique et in omni loco sunt per essentialiam, presentiam et potentiam. Oculi enim hic non corporis intelliguntur, sed mentis, puta ipsa mens et intuitus Dei, quæ non est aliud quam ipsa deitas. « Deus enim totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus anima, totus animi, totus sui, » ait Plinius, lib. II, cap. vii.

Hinc verum jure sibi attribuit S. Franciscus; cum enim a S. Marco ad explorandam ejus humilitatem rogaretur: « Unde fit quod totus mundus abeat post te, cum tu non sis nobilis, non dives, non doctus, » etc.? Respondit S. Franciscus: « Vis scire unde mihi quod totus mundus abeat post me? hoc mihi est ab illis oculis altissimi Dei sanctissimis, qui in omni loco contemplantur bonos et malos. Hi enim oculi non vident inter malos majorem peccatorem, aut viliozem vel ineptiorem quam me. Et quia ad efficiendum hoc mirabile opus quod intendi facere in terra, creaturam minus idoneam non vidit, propterea me elegit; quia stultum mundi elegit Deus, ut confundat sapientes, et ignobilia et contemptibilia et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortes (nobiles et magnates et fortes), ut sublimitas virtutis sit ex Deo, et non ex creatura, ut non gloriaretur omnis caro in conspectu ejus; sed qui gloriatur, in Domino gloriatur. »

Denique, versum hunc S. Thomas in festo S. Michaelis pro themate concionis proponit, eumque explicat varias intuitus Dei causas, modos, effectus et fructus recensendo.

Tropologicè, si oculi Dei in omni loco contemplantur nos, par est ut nos vicissim in omni loco eum contemplerur, nunc orando, nunc psallendo, nunc laudando ac dicendo cum Psalme, *Psal. cii*: « In omni loco dominationis ejus benedic anima mea, Domino; » nunc invocando et dona poscendo: quis enim pauper, cum a divite benigne respicitur, oculos ad illum non efferat, ut subsidium suo paupertatis accipiat? Si semper a Domino oculis misericordie aspicietur, tu, qui pauper et mendicus es, fac ut assidua mentis elevatione in ipsum accipias semper ea quibus a miseris eripiaris.

4. LINGUA PLACABILIS, LIGNUM VITÆ: QUÆ ACTES

IMMODERATA EST, CONTERET SPIRITUM. — « Placabilis, » id est placans, placida, leniens tram aut doctorem, ut Hebræum כרמה *marpe* derivetur a פ. 27 *rapha* per ה, id est lenire; litteræ enim & et פ sepe apud Hebræos inter se commutantur. Alioquin si in *marpe* retineamus ultimum &, verendum est, *sanctas* vel *medicinas* lingue, id est sanans et medicans lingua, puta iram aut dolorem, est lignum vitæ, id est suavis, grata et accepta instar ligni vitalis paradisi. Unde ex Hebræo sic ad verbum veritas, *medicina lingue lignum vitæ* est; perversitas (id est perversa lingua, qualis est immoderata et temeraria) in ea, *confRACTIO spiritus*. Mirum est Septuaginta pro *perversitas* et *confRACTIO* vertere contrarie, *sanctas lingua*, inquit, *arbor vitæ*; qui autem *conservat* eam, *implebitur spiritu*; et Syrus, *sanctas lingua lignum vitæ*; et qui de fructibus ejus vescitur, *salvabitur ab ea*; et Chaldaeus, *medicina lingue arbor vitæ*; et qui comedit ex ea, de fructibus ejus *salvabitur*; R. Salomon vero posterioriorem partem sic vertit, *cum quis nefarie lingua utitur, est profugatio in vento*, hoc est, *perniciter accersit gravissimam, quæ vento Orientali comparatur; hic enim constitutus est ad puniendos sceleratos*, juxta illud *Jerem. xviii*, 17: « Sicut ventus urens (Hebræo, *orientalis*) dispergam vos; » *Psal. xlvii*, 8: « In spiritu vehementi (Hebræo, *orientalis*) contores naves Tharsis. » Simile est *Ecclesi. xiv*, 21. Et R. Levi: « Quis lingue, ait, est lignum vitæ, hoc est, cum quis sermonibus parcat, silet et quiescit, sibi vitam pariet: cum enim quis ad dampnum ei inferendum insurgit, hujus sermonibus delinietur; qui autem in lingua sua pravitatem versatitatemque collocaat, sibi met gravissima inopinataque discrimina gignet, sicut arbor quæ venti vehementia confringitur; iram enim adversarii irritabit. » Verum melius Noster, Septuaginta, Chaldaeus, Syrus et alij per רווח *ruach* accipiunt spiritum, non ventum. Unde Noster vertit, *conteret spiritum*; Septuaginta vero, *salvabitur spiritu*, quia Hebræum שרש *sheber* et contritionem et escam quæ satiamur significat.

Igitur « lingua placabilis, » primo, est lingua placida, ac lingue sanitas est lingua in se sana: quæ scilicet nullis ire, invidia, impatientie morbis laborat; hæc proinde instar fructus arboris vitæ, primo, ipsismet hominem ejus est, in jugi pace, serenitate, lætitia conservat. Secundo, vitam ejus, tum corporis, tum anime conservat et protergat; mors enim anime, et sepe corpori, irrogatur per detractiones, calumnias, lites, rixas, aliaque lingue intemperantis crimina, a quibus cavet lingua mitis et placida. Tertio, omnes anime potentias, motus, sensus, affectus, totumque hominem temperat et componit, sublati iræ et concupiscentiæ eum ratione dissidit: qua in re sanitas anime, et consequenter corporis, consistit. Vide quæ de ligno vitæ dixi cap. iii, 18, et cap. xi, 30, et *Genes. ii*, 9.

Secundo, «lingua placibilis» et sanas est lingua mitis et placida, que sua bonitate et gratia colores et angustias animi in alios curat et sanat, sicut lignum vite curabat omnes corporis alterationes: nimirum iratos sedat, dissidentes conciliat, invidos amicat, superbos facit humiles, pusillanimes erigit, etc. Quae autem «immoderata, «hebraice *perversa est*, puta immitis, iracunda, aliove vitio infecta et depravata, «conteret spiritum,» quia menti alterius infligit aculeos ire, doloris, vindictae, pusillanimitatis, meroris, angoris, aut imprudentiae et stoliditatis, quibus animi spiritusque pax, sanitas, vigor et robur frangitur et conteritur. Magna haec linguae est dos et gratia, quam S. Bernardus in Praelatis requirit, serm. 25 in Cant. Explicans enim illud, *Nigra sum, sed formosa, filia Jerusalem*, ait haec verba esse sponse, quae, ut aemulas stimulis invidio contra se agitata leniret, eas amice vocat *filias Jerusalem*. Additque: «Omni- bus quidem optanda est ista perfectio; proprie autem optimorum forma est Praelatorum. Seint quippe boni fidelesque Praepositi laquentium sibi creditam animum curam, non pompam, quae internum murmur ejuspian illorum querula vocis indicio deprehendunt, etsi in ipsos usque in conspecta et contumelias prorumpentis, medicos se et non dominos agnoscentes, parant confestim adversus phrenesim animae non vindictam, sed medicamentum. Haec igitur ratio cur sponsa filias Jerusalem dicat eas ipsas, quae malevolas sustinet atque maledicas, videlicet ut in blando sermone deliniant murmures, commotionem sedet, sanat livorem. Scriptum est enim: Lingua pacifica compescit iras. » Sic enim legit, imo explicat S. Bernardus quod nos legitimus: «Lingua placibilis lignum vite.»

Huc facit discrimen iracundi et patientis, quod dat B. Antiochus in *Pandectis*: «Ramus, inquit, cum viret ac lentus est, difficile frangitur, quia cedit aemulo; qui autem aridus est, facile confringitur, quia non cedit. Sic item mitis sane vir difficile convellitur, quia cedit et leniter flectitur; at iracundus, flecti nescius, uno tantummodo verbo frangitur.»

Porro Septuaginta vertunt, *sana lingua est arbor vite; quaequies eam custodierit, implebitur spiritu*, scilicet lenitatis, pacis, charitatis, sicut furnus calefactus, si clausus custodiatur, impletur spiritu caloris. Auctor vero *Caluae Graecorum* sic Septuaginta explicat: Est, inquit, duplex linguae sanitas: una quae sanat, altera quae sanatur. Ea lingua merito vocatur sana, quae verbo non peccat; morbus enim linguae est peccatum per illam admissum. Impletur autem spiritu, qui lingua non peccat, non quovis, sed sancto. Exhortatur infra quoque Sapiens ad cautam linguae custodiam. Ait enim: «Favus mellis sunt boni sermones; dulcedo autem illius sanitas est anima.» Doctrina de rebus utilis et salutaribus germinat scientiam; haec autem est lignum vite.

Denique S. Chrysostomus in *Psal. civ. 3*, ad illa: «Pone, Domine, custodiam ori meo,» docet Admum et Evam pulsos paradiso, quia linguam non custodierunt, sed cum serpente colloquia miscerunt: his enim persuasi pontum vetitum comederunt: quare custodiam linguae esse necessariam, ut felicitatem paradisi, quam loquendo perdidit Adam, quoad licet reapererem, hinc per Cherubim gladio ignis custodientem paradisi, mystice accipit custodiam linguae ex cogitatione et terrore iudicii divini. «Quanam autem, inquit, fuerit haec custodia, nisi ratio et cogitatio, quae urget terribiliter habens per manus ignem eos usturum, qui ore suo temere usi fuerint?»

5. STULTUS IRADIT DISCIPLINAM PATRIS SUI: QUI AUTEM CUSTODIT INCREPATIONES, ASTUTIOR FIET. — Syrus, *prudens autem custodit increpationes patris; Chaldaeus, et qui sibi cavet ab ejus increpatione, callidus est. Pro iridet hebraice est יָרִים inans, id est aspernatur; Chaldaeus, reprobat; Septuaginta, subsannat. Sententia clara est, q. d. Stultus, id est insipiens et impius suo iudicio suisque concupiscentiis addictus, cum de his corripitur a patre, correctionem aspernatur: qua in re stultitiam suam ostendit, quia cum correctio haec proficiat ex amore paterno, quo pater summe cupit bonam filii, ut scilicet eum doceat sapientiam et virtutem, ipse stulte et bonum hooe suum et amorem paternum spernit, utroque in vitia, quae eum in ruinam et gehennam ducent, ruit; in dies enim fit stultior, et in stultitia, id est vitii et iniquitate, obstinatior.*

At vero qui custodit increpationes, astutus; Septuaginta, astutior, id est prudentior et sapientior fiet, quia proficiet in omni honestate et virtute quae ei decus et felicitatem praesentem et aeternam conciliabit. Hebraice est יָרִים *iram*, id est astutus, callidus fiet instar serpentis; serpens enim oculos catulorum debiles et palpitantes solent acere succo fenioli; atque inde tam acer visus in serpente, uti tradit Albertus Magnus, quin et Plinius, lib. XXI, cap. XXII: «Pencilum, qui, nobilitate serpentes gustato senectam exuendo, oculorumque aeterni succo ejus reficiendo.» Item vero, lib. VIII, cap. XXVII: «Anguis, ait, hyberna labebra visu obscurato marathio herbae esse africanas, oculos inungit ac refocet; si per squame obtorquere, spinis juniperi se scabit.» Simili modo parentes correptione sua accunt prudentiam et virtutem filiorum. Haec sententia saepius inculcatur a Salomone, quia principium est et causa omnis boni filiorum, ut cap. II, 1, cap. IV, 1, cap. VII, 1, et nominatim cap. XII, 4, cap. XIII, 4. Vide ibi dicta.

IN ABUNDANTI JUSTITIA VIRTUS MAXIMA EST: COGTATIONES AUTEM IMPIORUM ERADICABUNTUR. — Hebraeus non est in Hebraeo, sed in Septuaginta et quibus eum Noster transcripsit. Pro virtus graece est *εργα*, id est *robur, fortitudo*, q. d. Justus, dum quotidie

in justitia proficit, quotidie robur ejus augendo, corroborat pariter seipsum in bonis tam corporis quam animi; quo fit ut omnes tentationes, persecutiones, afflictiones in dies fortius superet, omniaque hujus mundi adversa neque ac prospera generose transcendat, nec ullis promissis aut minis a justitia et virtute se vel latum unguem abduci sinat, quia in Deo et caelo cor defigens omnia terrena despicit; at cogitationes et desideria impiorum, quia in terrenis opibus, amicis, honoribus collocantur, hinc debiles sunt, caducae et evanidae, ideoque cito radicibus succidentur et interibunt. Videntur Septuaginta hanc sententiam addidisse sequenti, quae exstat in Hebraeo, explicationis gratia; illius enim videtur esse paraphrasis et interpretatio, ut patet utramque conferenti.

Denique, nonnulli *justitiam* hic accipiunt particularem, quae est virtus jus suum cuique reddens, si quae explicat, q. d. Justitia est maxima virtutum moralium, ut docet Aristoteles, lib. V *Ethic.* cap. 1, et S. Thomas, II, *Quaest.* LXVI, art. 4, qui et causam dat, quod justitia sit propinquior rationi, quodque ejus subiectum sit voluntas, obiectum vero sint operationes, quibus homo recte et juste ordinatur ad alterum; cum fortitudo sit in appetitu irascibili, temperantia in concupisibili, ejusque obiectum sint cibis, potus et res venereae. Verum pro virtus graeco non est *εργα*, sed *εργα*, id est robur, fortitudo, uti dixi.

6. DOMUS JUSTI PLURIMA FORTITUDO: ET IN FRUCTIBUS (Hebraice, *proventibus*) IMPII CONTERBATIO. — Septuaginta, *domibus justorum fortitudo multa; fructus autem impiorum peribunt*. Pro fortitudo hebraice est *צוּר* *chosen*, id est robur, fortitudo, item opes et thesaurus reconditus et protectus.

Primo ergo R. Levi sic explicat: Domus justi munita est et firma duplici ratione, tum proprio robore, tum peculiari Dei providentia, quae justum complectitur. Verum, cum illam impius subibit, eadem conturbabitur, et excidium non evadet, aufereturque ab illa tum munimen, tum meritum. Accedit R. Salomon: Domus justi, inquit, est templum a Davide, vel potius a Salomone edificatum, quod Israelitis tutissimum fuit munimentum et turris fortitudinis. Sed cum in illud Manasses idolum induxit, tunc conturbatum, profanatum et dissipatum fuit.

Secundo, Bayanus, q. d. Non opes, sed justitia dat vires ad tolerandas adversitates: quibus proinde domus justi resistit, non impii.

Tertio et genuine, «fortitudo» hic non tam robur, quam opes et thesaurum significat: hic enim directe opponitur *fructibus*, Hebraice *proventibus*, impij; et hunc significat Hebraeus *צוּר* *chosen*, quia fortitudo divitum sunt eorum divitiarum, juxta illud cap. X, 43: «Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus.»

Unde Pagninus, Vatablus, Cajetanus, Marinus,

Aben-Ezra, et alii passim vertunt, *domus* (vel *domi*, aut in *domo*) *justi thesaurus multus*, id est *magis, q. d.* In domo justi multe congregantur, conservantur opes, eaque manent et durant, quia sunt *chosen*, id est conditi et protecti a sapientia justitiaeque, et a Deo: at fruges et proventus impii conturbantur, id est disturbantur et dissipantur vel grandine et procellis, vel ab praedonibus et militibus eas diripiuntibus, vel ab ipsis domesticis, qui in domo impii solent pariter esse iniqui et rapaces, ut quisque sibi rapiat quod pariter; itaque proventus domus et heri dissipantur et pereunt. Cum ex adverso proventus opesque justae Deo tutatur a procellis, a praedonibus, ab omni adversitate; ac domestici justae pariter sunt fideles et justae, qui proinde in bonum et opes domus et heri collaborant et conspirant. Rursum justus conservat opes, ritae expendit in suos usus et in eleemosynas, ob quas Deus vicissim ei majores proventus attribuit. At impius bona sua in symposia, ludos, aleas, meretricies effundit et dilapidat: quo enim major ei proventus et annona obvenit, eo liberius peccat, et in luxum diffundit. Unde Bayanus: Proverbium hoc docet, inquit, opes justis fore materiam virtutis, impiis vero vitiorum fomenta. Aben-Ezra vero: Justae domus, inquit, est instar munitiorum, id est, apothecae justae annona plene sunt, q. d. In domo justae ampla horrea frugibus referta sunt.

Insuper *chosen*, id est fortitudo, fortisque thesaurus, significat opes justae justae labore patris recondi, et diu servari in familia justae, et a patre ad filios et nepotes solere transfundi; cum ex adverso opes impii, utpote per rapinam, usuram et iniquos contractus parte adeo non durent, ut domum conturbent, dum de earum possessione et hereditate litigant heredes, vel inter se, vel cum his, a quibus iniuste ablatae sunt. Domique videmus in domibus piorum vigere pacem, amorem, concordiam; domos vero impiorum assiduis odiis, libris, fixis conturbantur. Unde Tigurina vertit, *in domo justae thesauri multi sunt; at in proventibus impii perturbatio*; Vatablus, *per fructum impii laesatur, scilicet domus ipsius, puta per opere praeca; haec enim sunt fructus impii*.

Mystice, haec accipias de thesauris virtutum et honorum operum, praesertim eleemosynarum, quae cum justo perdurant, imo eum perducunt ad regnum caeleste, juxta illud Christi: «Theaurizate vobis thesauros in caelo, ubi neque erugo, neque tinea demolitur,» *Math. vi.* Cum ex adverso opera impiorum non perdurent, vel quia prava; vel si bona, non sunt stabilia: illi enim impius ad impia relabatur.

Allegorice, Auctor *Caluae Graecorum*: «Per domos justorum, inquit, accipie Ecclesias, in quibus Dei fortitudo per Spiritus Sancti praesentiam existit; per fructum autem impiorum prava illorum opera, propter quae certo interituri sunt.» Et Beda: «Domus justae, ait, est Ecclesia Christi, quae plu-

rimam habet fortitudinem, ita ut pluvia, ventis fluminibusque tetationum frequentum nequam possit dirigi; et in operibus diaboli conturbatio fervet assidua, quae eandem Christi domum vel per falsos fratres, vel per apertos adversarios deiecit tentat. »

7. LABIA SAPIENTUM DISSEMINABUNT (Hebr. *spargunt*; Tigurina, *serunt*; Symmachus, *custodiunt*) SCIENTIAM: COR STULTORUM DISSIMILE ERIT. — Hebraice, *cor stultorum non sic* (1); Syrgis et Pagninus, *non est rectum*; Tigurina, *non est solidum*; R. Salomon, *non est verum*; Chaldaeus, *labia sapientum notam faciunt* (Syrus, *loquuntur*) scientiam, et stultorum non ita; Septuaginta, *labia sapientum alligata sunt sensu; corda autem imprudentium non secura*; vel, ut auctor Catena Graecorum, *sapientum labia iudicio et sensu alligantur; stultorum autem corda sunt lubrica et instabilia*. Pro dissimile enim hebraice est כן כע, quod est adverbium significans sic, ita; idem est nomen significans rectum, verum, item firmum, solidum.

Pro disseminabant hebraice est שרר *ezaru*, quod primo significat, ventilationis spargent, seminabunt, ut verit Noster, Vatablus, Pagninus et ceteri; secundo, constringent, cingent, complectentur, alligabunt sibi scientiam, ut vertunt Septuaginta: verbum enim שרר *zara* est contrarie significationis (qualia plura habent Hebraei), ut non solum spargere, sed et constringere, sive ea quae sparsa et soluta erant, complicare et accingere significat; ut tam litteris (licet transpositis) quam significatione alludat ad אר *asar*, id est cinxit, accinxit. Unde R. Salomon vertit, *sapientes scientia coronantur*; אר *zar* enim coronam significat. Utrumque significatum huic loco congruit, et eodem relict.

Sensus ergo planus est, q. d. Sapientes ita sapientiam et virtutem (hinc enim est scientia Sanctorum) cordi suo, et vicissim cor sapientiae alligant, ut ea plene cor imbuant et impleant, quo fit ut cor mentemque habeant fixam et stabilem, atque sapientia pleni, eandem deinde eructent, et in alios disseminant; at vero cor stultorum dissimile est: nam alligatum est non sapientiae; sed stultitiae; quo fit ut mentem habeant instabilem, vagam, lubricam, qua ab una concupiscentia in aliam volvantur et dilabantur, utque stultitiam, qua pleni sunt, eructent et in alios disseminent. Unde S. Gregorius, III part. *Pastor*, admonit. 19: « Pe istis, inquit, scribitur: Cor stultorum dissimile erit. Cor quippe sapientum sibi in seipsum semper est simile, quia dum veris persuasionibus acquiescit, constanter se in bono opere dirigit; cor vero stultorum dissimile est, quia dum mutabilitate se varium exhibet, nunquam idem quod fuerat manet. » Quare, ut ait Sixtus philosophus, sapiens semper similis est

(1) Mourer, sed cor stultorum spargit non rectum, vana, stulta. Haud male.

sibi, insipiens semper dissimilis. Id videre est in haereticis, qui semper alta et alta, imo prioribus contraria docent. Videatur Lutherus septiceps apud Cochleum.

Igitur Hebraeus *ezaru* significat sapientes in docenda sapientia, id est virtute, id facere debere, quod faciunt agricolaes in seminando semine, iuxta parabolam seminantis propositam a Christo, *Matth. xiii, 3*: nimirum primo quod sicut agricolaes *ezaru*, id est ventilant semen seminandum, ut illud sit purum et a paleis secretum, sic pariter sapiens scientiam et sapientiam quam docet, eventilet purgetque ab omni errore, seque ac mentem a cupiditate. Secundo, quod sicut agricolaes *ezaru*, id est sibi alligant et astringunt saecum seminis seminandi, sic pariter sapiens astringat sibi scientiam docendam, ut scilicet cordi suo eam penitus imprimat, ut, dum docet, non ex ore, sed ex intimo cordis sensu, affectu et spiritu eam promere et expirare videatur. Hoc est quod ait Christus: « Exiit qui seminat seminare semen suum, » qui scilicet semen, id est verbum Dei, jam factum suum, id est suo cordi intime illud indidit et impressit. Peccant haec in re multi doctores et concionatores, qui conciones a se conscriptas ex memoria ad verbum recitant, perinde ac si recitarent orationem Ciceronis quam didicerunt: quare eorum concio est arida et frigida declamatio: at sapientes magis ex corde quam ex memoria dicta sua promunt, ideoque illa viva sunt, efficacia et ardentia, quibus mentes auditorum accendunt et impellunt quocumque volunt. Tertio, sicut agricolaes *ezaru*, id est seminant semen liberaliter spe copiosae messis, sic et sapiens sapientiam suam largo spargit et disseminat, sciens eam esse semen, et ad seminandum eam sibi a Deo esse datam, qui huius seminatiois exactam ab eo exigit rationem in die iudicii, praesertim quia pariter scit suae seminatiois amplam a Deo promissam esse mercedem, nimirum lauream doctorum in caelis, et conversionem auditorum in terris. Esto enim auditores illico non convertantur, suo tamen tempore concionis audite memores, fructum vel in se vel in aliis non penitentium producent. Unde S. Chrysostomus, hom. 41 in *Gen.*: « Agricola quidem, inquit, non pari alacritate seminat, cogitans fructus hactenus fuisse inutiles; nos autem ab hac cura liberi sumus. Nam licet iacto aequali semine ob auditorum ignaviam fructum non capiamus, perfecta tamen nobis futura est messis ac merces. » Hinc monet Sapiens, *Ecclesiaste xi, vers. 4*: « Mitte panem tuum super transuentes aquas, quia post tempora multa invenies eum. » Et vers. 4: « Qui observat ventum, non seminabit; et qui considerat nubes, nunquam metet. » Et Isaias, cap. xxxii, 20: « Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini. » Igitur sicut agricola tola agrum suum serit, nec partem fertiliorem a minus fertili secerpit: sic et praedicator

non consideret an multi sint auditores vel pauci, an nobiles vel ignobiles, an docti vel rudis; sed dicat cum Apostolo: « Sapientibus et insipientibus debitor sum, » omnique data occasione strenue doceat et praedicet. Sic S. Franciscus, teste S. Bonaventura, eadem mentis alacritate, eodem spiritus fervore concionabatur paucis et multis, divilibus et pauperibus, civibus et rusticis. Tales fuerunt Apostoli, virique Apostolici, de quibus dicitur *Psal. cxxv*: « Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. »

Quarto, S. Ambrosius in *Psal. xxxvi*: « Labia sapientum, ait, alligata sunt sensu, eo quod omnia quae loquuntur vero sensui congruere videantur, et sensus etiam sui prudentia intelligant quae loqui debeant vel tacere, ut quae silenda sint, cohibeant clastro quodam nexuque labiorum; in his autem quae oportet dici, labiorum vincula resolvant. »

Idem in *Psal. xxxviii*: « Labia sapientis alligata sunt intellectu. Quando ergo vides illudentibus protervis sapientem tacere, dic: Ligavit iste intellectu labia sua, hoc est, prudenter tacet, ne labiorum suorum vinculis alligetur. Posuit ori suo custodiam, sepsit aures suas spinis, velem adhibuit foribus oris sui; servat thesaurum cordis, et argutum eloqui sui, ut examinatum et purgatum, quando oportet, proferat, ne quisquam prius fur in cor ejus aut perturbator irrumpat, et ad eos captivum trahat, quibus flagitia sua vendat. » Idem, lib. III, epist. ad Constantium: « Labia tua alligata sunt sensu, id est, ait, fulgeat sermone tuorum manifestatio, intellectus coruscet et alloquium tuum, atque tractatus aliena non indigeat assertionem, sed sermo tuus velut armis suis sese ipse tueatur, nec ullum verbum tuum in vanum exeat, et sine sensu prodeat. Est enim alligatura, quae constringere solet animorum vulnera; quam et quis rejicit, desperatam sui prodit salutem. Et ideo circa eos, qui gravi ulcere vexantur, utere oleo sermonis, quo foveas mentis duritiam. Appone malagma, adijunge alligaturam salutaris praeccepti, ut vagos et fluctuantes circa fidem vel disciplinam observantiam, nequam soluto animo et remisso vigore patiaris perire. » Plura vide apud S. Chrysostomum, S. Ambrosium, Baradaum, Salmeronem, et alios interpretes explicantes parabolam seminantis, *Matth. xiii, 3*.

8. VITIME IMPIORUM A DOMINO: VOTA JUSTORUM PLACABILI. — id est grata et accepta sunt Deo, aptaque ad Deum conciliandum et placandum. « Vota » hic significant non promissa Deo facta, sed preces; hebraice enim est תפלה *tephilla*, id est oratio, preces, supplicationes. Hebraea ergo sic habent, *sacrificium impiorum abominatio Domini; et oratio rectorum beneplacitum ejus*; Chaldaeus, et in oratione justorum placabitur; Syrus, *gratas habet justorum preces*; Septuaginta,

in Catena Graecorum, *Domini impiorum victimas execeratur; aut illorum preces, qui rationem vitae recte instituant, accepta sunt apud eum*. Sententia est clara. Ratio est, quod olim ante Christum omnia sacrificia Judaeorum et Gentilium totam suam vim merendi, satisfaciendi et impetrandi habebant ex opere operantis, hoc est ex sanctitate et dignitate offerentis. At in lege nova Christus instituit sacrificium Eucharistiae, quod valet non tantum ex opere operantis, sed longe magis ex opere operato, id est per se et vi sua, quia tam offerens, quam victima ejus, est ipse Christus, qui Deo gratissimus est; quare etiam si offerens, puta sacerdos, sit impius, tamen sacrificium Eucharistiae ab eo oblatum vim suam, quam habet ex opere operato, retinet et conservat, uti docent omnes Theologi. Et S. Augustinus, lib. II *Contra Parmen*, cap. vi, ipsi ebullientes Donatistas hunc locum Salomonis obijcientibus, ex eoque contententibus baptismum ab haereticis, utpote impiis collatum esse Deo ingratum, ideoque invalidum et reiterandum, respondet negando consequentiam. Objicit, inquit: « Sacrificia impiorum, execratio est Domino. Etenim, inquit, inique offerunt illa. »

Respondet ad hoc S. Augustinus: « Jam supra responsum est, quia non est iniquus Christus, qui pro nobis seipsum obtulit, et noster in caelo mediator est; quo suam Ecclesiam gubernante bonis mali non obertur, qui vel ignoratur, vel pro pace tolerantur, donec ipse veniat, ac separat premissis messoribus a messe zizaniam, et ventilabro paleas a frumentis. » Et inferius: « Sacrificia ergo impiorum eis ipsis obertur, qui offerunt impie. Nam unum atque idem sacrificium propter nomen Domini quod invocatur, et semper sanctum est, et tale cuique fit, quali corde ad accipiendum accesserit. Qui enim manducet et bibit indigne, iudicium sibi manducet. Non ait, aliis, sed sibi. » Orationes tamen et oblationes Christianorum, aequae ac Judaeorum, vim suam habent, non ex opere operato, sed operantis; quare si operans sit in statu peccati mortalis, ideoque Deo ingratus et exosus, parvam vim et pondus apud Deum habet ejus oratio, nisi enim peccati poenitentia, vel poenitere incipiat. Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 19 *De Verbis Domini*: « Deus cor appetit, non manum, » id est corda appendit, non oblationes; sanctitatem oblationum, non munus; intentiones ponderat, non orationes. Huic sententiae parallela est illa *Eccli. xxvii, 23*: « Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, nec in multitudinem sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. » Vide ibi dicta. Ita hunc locum explicat S. Gregorius, lib. VII *Registris*, epist. 127 *ad Recardum* regem Visigothorum, laudans eum ob munera S. Petro transmissa. Ejus verba translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 3, *Quaest. VII*, cap. V *In Gravibus*, ubi sic dicitur: « In gravibus peccatis quis

positus dum suis premittit, aliena non diluit. Concti enim liquido novimus, quia cum is displicet, qui ad intercedendum mittitur, irati animus procul dubio ad deteriora provocat. Scripturna quippe est: Victimæ impiorum abominabiles Deo sunt, vota iustorum placabilia. Neque enim in omnipotentis Dei iudicio, quid, sed a quo datur, inspicitur. Hinc est enim quod scriptum est: Respexit Dominus ad Abel, et d. munera eius: ad Cain autem et ad munera eius non respexit. Dicitur quippe quia Dominus respexit ad munera, præmisit sollicite, quia respexit ad Abel. Ex qua re patenter ostenditur, quia non offerens a muneribus, sed munera ab offerente plauerunt. Dona quippe iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationibus eorum, nec in multitudinesacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. Item: Longe est Dominus ab impiis, et orationes iustorum exaudiet.

Porro Calviniste ex hisce Salomonis sententiis inferunt sine fide non posse fieri ullum opus bonum, etiam morale duntaxat, ideoque omnia opera infidelium et impiorum esse peccata. Quibus egregie respondet Bellarminus, lib. V De Grat. et Libero arbit. cap. x: Nullum interest, inquit, inter sacrificia et opera moralia: nam ut fiat bene opus morale, non requiritur ut fiat cum detestatione peccatorum, vel cum conscientia pura, quod tamen requiritur ad sacrificium rite offerendum. Cujus differentie ratio est, quia sacrificium habet pro fine placare et reconciliare Deum, vel ab illo beneficia aliqua impetrare, aut pro acceptis gratias agere; qui autem Deum sibi reconciliant nititur, et tamen peccata non detestatur, nec relinquit, is pugnat cum ipsa sua actione, nec tam Deum placat, quam ad iracundiam provocat. Sic etiam qui vult a Deo beneficia impetrare, vel ei pro acceptis gratias agere, et tamen cum eo inimicitiam gerit, eumque offendere legem ipsius prævaricando non cessat; is Deum non tam honorat quam iridet. Quare nihil est mirum, si sacrificium eius Deo non placeat, quippe quod non rite offertur. At opus morale, ut elemosina in pauperem, non habet pro fine nisi egentis opem ferre, ad quem finem consequendum nihil pertinet puritas, vel impunitas, vite et conscientie eius qui elemosinam facit.

9. ABOINATIO EST DOMINO VIA IMPII: QUI SEQUITUR IUSTITIAM, VILIGATUR AB EO. — Chaldaeus, sequentes autem iustitiam diligit. Sententia hæc est clara, datque causam præcedentis, q. d. Ideo Deus execratur victimas impiorum, quia execratur eorum viam, id est venditi, agendique rationem; ideo vero preces iustorum acceptat, quia eorum via, id est modus vivendi, pura iustitiam operum ipsi placet. Pro qua sequitur hebraice est כדרך מצודקיה, id est, qui persequitur iustitiam, qui significatur iustitiam velut celestem viam fugere homines terrestri cupiditatibus plenos, juxta illud Poete:

Ullius virtutum terras Astræa reliquit.

Quare virtutes studiosos debere eam fugentem insequi, idque ingenti contentione, conatu et studio, ut eam velociter præcurrentem velociori cursu assequi et apprehendere valeant. Igitur quo conatu canis venaticus persequitur leporem, præ illo gressus accelerando et multiplicando, donec leporem assequatur et comprehendat, eodem nos virtutem persequi debemus, nec a cursu continuo cessare, sed eum intendere, donec illam consequamur.

10. DOCTRINA MALA DESERENTIAM VITAM VITAE: QUI INCREPATIONES ODIT, MORIETUR. — Te vite non est in Hebræo, sed subintelligitur: via enim vite est lex Dei, quæ ducit ad vitam longævam hie, et deinde ad æternam in cælis. Pro disciplina hebraice est כדרך musar, id est castigatio, disciplina, correctio. Sensus ergo est, q. d. Disciplina et correctio impio qui suas cupiditas sequens deserit viam vite, id est legem Dei, est a mala, tum quia ei ingrata est, insuavis et molesta: sic enim bonum sepe sumitur pro jucundo et læto, malum vero pro tristi et molesto, ut cum ait Christus, Matth. vi: Sufficit diei malitia sua, id est sua molestia, sua crux, sua afflictio; tum quia lex Dei impio comminatur penas pessimas tam in hoc sæculo, quam in futuro, illisque, si spernatur, ipsum addit. « Qui » autem non tantum deserit viam vite, sed etiam increpationes odit, morietur, » tum morte impenitentia, qua sæpe Deus improbos punit; tum morte æterna in gehenna; unde Septuaginta vertunt, qui autem oderunt increpationes, moriantur disperit; tales enim sunt incorrigibiles et quasi desperati, similes phreneticis et lethargicis, qui dormire volunt in suis peccatis, et dormiendo mori. Ita S. Augustinus, serm. 30 De Verbis Domini: « Prostrans, inquit, tales sunt homines lethargicis similes, qui in hunc oculos intendere præsumunt, et his qui eos excitare volunt, molesti sunt. Reddite a me, ait lethargicus. Quare? Dormire volo. S. d. ille: Morieris. Inde ille amore somni: Mori volo. respondit. Sed charitas desuper: Nolo. » Vide dicta vers. 3, et locis ibidem citatis.

Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, qui sic habet, correctio mala reliquenti sententiam; et ex Chædeo, disciplina mali hominis, inquit, errare facit viam suam; et Tegurina, desertorum sententia gravis castigatio manet; et Vatablus, disciplina est gravis et ingrata homini, qui viam rectam deserit; et Pagninus, flagellum malum est reliquenti sententiam Domini; et R. Salomon: « Supplicia eruvia, inquit, pena que constituit et paratæ sunt divinum transilientem. » Sic et Aben-Ezra, R. Levi, Jansenius, Salazar et alii. Porro Septuaginta contrarie vertunt, disciplina impiorum castigatur a præteritentibus; et Syrus: correctio eorum qui mala nesciunt, manifesta est. Venit in Septuaginta pro iuxta, id est innocenti, videtur corrigendum xxxz, id est mali, nocenti; sic enim * Hebræa, Chaldaeus et ceteri jam citati,

quin et Scholiastes Septuaginta, disciplina, inquit, est malum derelinquenti viam; quod plane consentit cum cæteris jam citatis.

Aliter explicat Baynus, q. d. Patris vel doctoris, qui deserit viam vite, id est legem Dei, doctrina mala est, quia sicut ipse vitiosus est, sic eadem vita verbis et factis docet, imprimique filiis et discipulis.

Aliter quoque Hugo, q. d. Male docet qui sola verbi doctrina, id est solo ore, docet, cum opere deserat viam vite, id est legem Dei; quia, ut ait Beda in Proverb. : « Male vivere et bene docere nihil est aliud quam se sua voce damnare; » et, ut ait Chrysostomus, homil. 47 in Matth. : « Doctrina ipsius magnis vocibus ipsa facta reclamant. » Vide autem Imperfecti apud S. Chrysostomum, homil. 9 et 10 in Matth., ubi inter alia ait: « Talis non alterum instruit, sed se ipsum castigat. Nemo enim potest in valle stare, et de monte loqui; sed aut tibi scias, inde loquere; aut unde loqueris, ibi sta. Si in terra est animus tuus, ut quid de cælo loqueris? » Et inferius: « Melius est facere et non docere, quam docere et non facere: quia qui facit, aliquos corrigit suo exemplo; qui autem docet et non facit, non solum neminem corrigit, sed insuper multos scandalizat. Quis enim non movetur ad peccandum, cum viderit ipsos doctores justitie peccantes? »

11. INFERNUS ET PERDITIO CORAM DOMINO: QUANTO MAGIS CORDA FILIORUM HOMINUM? — Septuaginta, infernus et perditio manifesta coram Domino, quomodo non et corda hominum? Hebraice est כי אף אפי, quod in comparatione, qualis hic est, significat quanto magis, vel multo magis. Ita Pagninus, Vatablus, Marinus, Baynus, Jansenius et alii. Quare frigide et parum apte nonnulli vertunt, infernus et perditio coram Domino, etiam et corda filiorum hominum. Alludit ad illud Job xxvi, 6: « Nudus est infernus coram illo, et nullum est operimentum perditionis. »

INFERNUS ET PERDITIO. — Hoc est, infernus omnia perdens, ut sit hendiady; infernus enim dicitur perditio, hebraice אבaddon, id est interitus, consumptio, locus omnino nobis occultus et multa caligine obvolutus, barathrum et precipitium, in quod cum aliquid descendit, perire videtur tenebris et oblivionis caligine immersum et obrutum, juxta illud Psal. lxxxvii, 13: « Numquid cognoscitur in tenebris mirabilia tua, et iusticia tua in terra oblivionis? » Aut simpliciter, infernus est locus imus terræ et totius mundi, ac carcer damnatorum; perditio est ipsa mors, gehenna et damnatio æterna eorumdem. Rursus perditio sibi ipsi perdit, puta damnati tum homines quam demones in inferno. Unde Apoc. ix, 11, angelus preses abyssus vocatur hebraice אבaddon, græce ἀπώδων, latine exterminans, vel perdens. Quare minus probabiliter per infernum Cajetanus et Jansenius accipiunt statum mortuorum; Mercurius, sepulcrum; alii, mortem,

q. d. Deus novit statum mortuorum (scilicet ubi sint mortui, quid patiuntur), qui hominibus in hac vita videtur abstrusissimus. Ergo multo magis novit corda hominum hie viventium: hæc enim hominibus non ita videntur abstrusa, licet a parte rei magis abstrusa, secreta et arcana sint. Verum Hebræum אבaddon proprie infernum significat, non mortem, nec sepulcrum, præsertim cum ei addatur אבaddon, id est perditio. Unde Ecclesia damnat Calvinum, qui negat Christum descendisse ad inferos; et per inferos accepit sepulcrum, quasi idem in Symbolo sit: « Descendit ad inferos, » quod » et sepultus est. »

Aben-Ezra et R. Levi hunc versum connectunt cum præcedenti hoc modo: Dominus, in cuius conspectu est infernus et perditio, hoc est, cui nihil est absconditum, probat cogitationes et corda filiorum hominum, qui relinquunt viam discipline, et odio habent castigationem, ac dabit illis mercedem, ut moriantur ante diem suum, atque descendant ad infernum et perditionem. Timor ergo hic Salomon incutit iis qui deserunt vias rectas, quasi possint latere et fallere oculos Dei, qui etiam secretissima clare perspicunt. Idem facit pater Salomonis David, Psalm. cxxxviii, 7: « Quo ibo, ait, a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in caelum, tu illic es; si descendero in infernum, ades, » etc.

Est argumentum a minus difficili ad magis difficile, q. d. Deus cognoscit infernum et damnationem ac damnatos; ergo multo magis cognoscit corda, id est cogitationes et volitiones eorumdem, qui in terra hæc vivunt: illud enim difficile est, hoc facilius.

Difficultas est, quomodo hæc sententia sit vera. Ratio dubitantis est, quod infernus et damnatio sint res physice, ideoque determinatæ ac certæ, quæ facile sciri possunt; at vero cogitationes et intentiones hominum sunt res libere, ideoque indeterminate, secreta et arcana, ideoque soli Deo cognite. Unde Angeli, demones et damnati cognoscunt infernum et penas damnatorum; non vero cognoscunt secreta eorumdem.

Respondet primo, Jansenius et Cajetanus, Salomonem loqui de difficultate, quæ est non a parte rei, sed in opinione hominum; homines enim putant difficile esse, imo vere eis difficile est cognoscere secreta inferni quam secreta eorumdem, quia illorum nulla habent indicia, horum vero habent per verba, vultum, gestus, facta, etc.

Hæc responsio est facilis et probabilis. Scriptura enim subinde loquitur ex mente et sensu hominum, ac phrasibus et moribus hominum sese accommodat.

Secundo, R. Levi sic argumentum conincinat. s infernus est locus imus, et a Deo remotissimus; cor autem sive mens hominis est Deo vicina, quia ad Dei imaginem creata. Si ergo oculi Dei penetrant usque ad inum inferni a se remotissimum, multo magis penetrabunt corda hominum sibi vicina.

inquit, animam, sicut ignis aurum, probant, ac sane illis qui recte sunt instituti, calamitates veluti alimenta quaedam athletica atque exercitationes sunt, quae luctatorem ad paternam gloriam deducunt. Nimia autem tristitia auctor peccati esse solet, cum moror mentem submergat, consilii inopia veriginem afferat penuria cogitationis animum ingratum generet. Turpe enim est benedicere vos ob res secundas, silere vero ob adversas; imo tunc vel maxime gratiae nobis agendae essent, cum exploratum habeamus, quod, quem diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit. Eripit quidem ex miseris sanctos suos Deus, non tamen absque probatio^{ne} sed tolerantiam ipsis tribuit.

Denique Salomonem secutus Siracides: «A tristitia, inquit, festinat mors, et cooperit virtutem, et tristitia cordis flectit cervicem,» *Eclii*. xxxviii, 19. Vide ibi dicta.

14. **CON SAPIENTIS QUERIT DOCTRINAM** (Hebraice, *scientiam*), ET OS STULTORUM PASCITUR IMPERITIA. — Hebraice, *stultitia*; Symmachus, *pascit iniquitatem*; Septuaginta, *correctum querit sensum*; os autem indisceplinatorum cognoscit mala; Chaldaeus clare, *cor intelligens querit scientiam*, et os stultorum stultitiam. «Sapiens» hic est prudens et iustus; «hic querit doctrinam» et scientiam, scilicet praeticam, puta prudentiam, honestatem et virtutem, ut quotidie in iis crescat et proficiat; stultus autem, id est peccator, vitis addictus, pascitur stultis concupiscentiae suae cupidis, et gule vitiurumque illecebris, quibus quotidie magis se implet et inebriat; unde Syrus vertit, *cor iustorum querit scientiam, os stultorum improba eloquuntur*; et R. Levi, *ore, inquit, stultorum foetor cordis stultitia, quod a corde ad os sermo progreditur*. Melius Jansenius, *q. d.* Sapiens avertit avertit et discere prudentia sapientum dogmata; at stultus ore hiant et patulo avido excipit insulsas et carnales insipientium fabulas, nugae, spurcitas, perinde ac si iis quasi epulis pasceretur. Verum haec epulae non sunt hominum, sed pascea brutorum. Haec enim significat Hebraeus *פיר* *ire*, id est *pascitur*, quod de brutis dicitur. Optime utrumque iungas, *q. d.* Cor sapientis querit doctrinam audire et discere, ac ubi didicerit, eandem illi docere; at os stulti pascitur imperitia, quia avert eam audire aequae ac proferre, atque de ea jugiter colloqui et sermocinari, ut eam alios doceat, eosque insipientes, id est carnales et vitiosos, efficit. Unde Septuaginta vertunt, *os indisceplinatorum cognoscit mala*, id est, mala audiet et eloquetur; et Symmachus, *pascit iniquitatem vel stultitiam*, id est alit, fovet et nutrit improbitatem, tum in animo suo, tum in mentibus aliorum, eam probando, laudando, extollendo, docendo.

Symbolice, Hugo: «Os stultorum, inquit, pascitur imperitia,» id est vanitate et falsitate. Quatuor autem sunt animalia, quae totidem elemen-

tis viciant, salamandra ignem, chamaeleon aere, haele aqua, talpa terra: sic etiam quatuor occurrunt stultorum genera, qui ejusmodi rebus pascuntur et vivunt. Ividi et iracundi igne furoris pascuntur; superbi et ambitiosi aere vaang laudis; luxuriosi aqua voluptatis; cupidi et avari terra caducee prosperitatis: haec ille.

15. **OMNES DIES PAUPERIS, MALI: SECURA MENS QUASI JUGE CONVIVIVUM.** — Hebraice, *omnes dies pauperis mali, et bonus corde (vel bonum cor) juge convivium*; Chaldaeus, *et cujus hilaris est animus, continuum est convivium*; Syrus, *et jucundi omni tempore sunt quieti*. Nota: *Bonum cor* Hebraeis idem est *primo*, quod bona, pura et sancta conscientia; *secundo*, quod quieta, leta et jucunda mens ac conscientia; haec enim duo sunt connexa: punitas enim conscientiae parit quietem, quies laetitia conscientiae. Utrumque significavit Noster vertendo, «*secura mens.*»

Porro varii varie hunc versum vertunt, et explicant; omnes probabiliter et apposite.

Primo, Tigurina vertit, *omnes dies afflicti hominis mali sunt; cor autem letum juge convivium est* (1). Hebraeus enim *ימי אני* est pauper, miser, afflictus. Et sic clara est antithesis; opponitur enim afflictus et tristis leto, quod afflictus dies mali, id est miseri, sint; leti autem sint felices, perinde ac si in jugi versaretur convivio. Sic et Aben-Ezra: *ימי אני*, inquit, id est pauper et afflictus, hic vocatur, qui morore se vinci patitur; hic enim opponitur bono corde, id est leto et jucundo.

Secundo, R. Levi, et ex eo Valabius, per *pauperem* accipit insipientem; hic enim pauper et inops est non census, sed sensus et mentis, *q. d.* Tota vita insipientium, puta impiorum, qui malam habent conscientiam, misera est; at sapientum, id est iustorum, vita festa et jucunda est instar perennis convivii. Simili modo conscientiam puram opiparo convivio comparat S. Chrysostomus, hom. 15 in *Matth.*: «Cum nullis stimulis, inquit, conscientiae animus pungitur, magno semper fruitur gaudio, adeo ut nemo id oratione possit exponere. Quid enim tibi videtur in praesenti vita jucundum atque suave? mensurae deliciosa? Sed haec illi voluptati, quae virtutem consequitur, collata, amara et tristitia plena videtur.» Porro Hugo: «Convivie, ait, hujus convivii sunt virtutes, quae omnes propriis ferculis reficiuntur.»

Tertio, R. Salomon censet hic opponi et praepo divitem pauperi, *q. d.* Pauper dies agit melos, id est miseros; at dives semper habet bonum, id est letum cor, quia in perpetuis agit conviviis et deliciis. Verum hic sensus crassus est et Judaicus.

(1) Recte. Homo hic animo afflictus est qui curam mole oppressas, tristitiam non discitote studet fiducia in Deo collocata, animumque despondit.

Quarto, alii *pauperem* proprie accipiunt, ejusque paupertatis bonum, puta securitatem, censent hic commendari, *q. d.* Vulgus pauperes aestimat malos, id est miseros, et paupertatem esse miseriarum maximam; at ego Salomon aliter sentio, ninimum securam mentem, quam suggerit paupertas, esse quasi juge convivium. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homilia 30 in *Matth.*: «Pauper semper securus est, et omni metu vacat; summa autem potestas sine timore periculi nunquam est.» Idem, hom. *De recipiendo Severiano*: «Paupertas, ait, est tutum asylum, perpetuum securitas, portus tranquillitas, deliciae periculorum expertes, voluptas sincera.» Et Seneca, epist. 2 ad *Lucilium*: «Honestas res est, ait, leta paupertas. Imo jam non est paupertas, sed opulentia cordis, si leta est. Denique non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert quantum illi in area, quantum illi in horreis jaceat, quantum pascat aut feneretur, si imminet alieno, si non acquisita, sed acquirenda computet? Quis sit divitiarum modus queris? primus, habere quae necesse est; secundus, quod satis est.» Huc accedit Budens in *Annotationibus reliquis in Pandectas*, pag. 48, qui *et mali* non refert ad *dies pauperis*, sed ad *secura mens, q. d.* Omnes dies pauperis sunt mensurae securae mali, id est, securae malo. Sic enim ait: «Abianili Latini sermonis ignoratio, nisi fallor, corruptum est pulcherrimum apophthegma Sapientis, cap. xv *Proverb.*: Omnes dies pauperis mali; securae mens quasi juge convivium: neque enim nulli epithetum est pauperis, ut scholiaste et glossularii intellexerunt; sed est substantivum nomen, hoc sensu: Omnis vita pauperis, animi est constitutio securitatis mali praedita. Sic Lucanus ait in *V Pharsal*:

O vite tuta facultas
Pauperis angustique laris! o munera nonum
Intellectu deum! quibus hoc contingere templis,
Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
Caesarea pulsante manu?

Securus enim genitivo jungitur, ut apud Quintilianum in VIII, qui de tautologia loquens: Haec enim, inquit, quoniam non magnopere sumis auctoribus vitata, interim vitium videri potest; in quod saepe incidit Cicero, securus tam parva observationis. Et apud Virgilium: Securus amorum. Et Lucanus, lib. *Pharsal*, de leone:

Per ferrum tanti securus vulneris exit.

Securus, id est negligens et contemplor. Verum haec oppositio non convenit textui Hebraeo, in quo liquet *et mali* refert ad *dies pauperis*, non ad *secura*, vel, ut Hebraice est, *bona mens*.

Quinto, noster Salazar censet hic pauperes necessitate opponi pauperibus spiritu, *q. d.* Pauper, qui paupertatem odit, vitam agit miseris obrutam; at «*secura mens*,» Hebraice, *bonus corde*, qui scilicet aequo animo paupertatem acceptat,

suave sorte tenet contentus vivit, hic vivit jucunde, agitur quasi «juge convivium.» Unde Seneca, lib. 1 *De Remediis fortunae*: «Paupertas, ais, mihi gravis est, imo tu gravior paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere: illa expedita est, hilaris, tuta; tu illum opinionem gravem reddis.» Et epist. 2: «Cum enim paupertate bene convenit, divites est. Non est in paupertate vitium, sed in animo; illud quod paupertatem nobis gravem facit, divitias quoque graves facere potest. Quoadmodum enim nihil differt utrum agrum in lecto ligneo an in aureo colloces; quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert utrum agri animus in divitiis, an in paupertate pomatur; malum enim sum sequitur.» Hic sensus appositus est, sed arduus; arctat enim securam mentem, quae omnium est piorum et sanctorum, ad pauperes spiritu.

Secundo ergo, adaequate et genuine, opponit Salomon paupertatis malo, quod vulgus summum aestimat, bonum securae mentis, quod revera summum est hujus vitae, *q. d.* Sicut homines summum malum autem aestimant paupertatem, ita ego ex adverso summum hujus vite bonum iudico securam mentem et conscientiam. Quare hoc remedium pauperibus suggero, ut malum paupertatis depellant, et in conscientiam, quae vitam et letum, id est, letum, perinde ac si in jugi versaretur convivio. Unde Pagninus vertit, *omnes dies pauperis multi sunt; sed jucunda corde est ac si esset in jugi convivio*. Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 2 in *Epist. ad Rom.*: «Qui conscientiam puram habet, licet pannosus sit, et cum fame assidua luctetur, tamen beator et tranquillior est illis qui inter delicias magnopere degunt.»

Nota: «Secura mens» hebraice vocatur *bonum cor*; bonum, tum ethice, id est parum et sanctum; tum physice, id est letum, hilare, jucundum: tale enim est parum et sanctum: puritatis enim individua comes est laetitia. Hinc Seneca dicitur *quasi securam a curis*, puta qui vacat perturbacionibus animi, ait Budens loco jam citato: securitas enim opponitur curae et anxietati, estque animi recta placidaque constitutio, malorum impenduntium cura vacans. His ergo Salomonis verbis beata illa securitas significatur, quam Democritus eulthymiam appellavit, id est, animi rectam placidamque constitutionem, malorum impenduntium cura vacantem, de qua ait Cicero, lib. *V De Finibus*: «Democriti autem securitas, quae est animi tanquam tranquillitas, quam appellat eulthymiam, eo separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas est ipsa beata vita.» Idem in *V Tuscul.*: «Qui autem illam maxime optatam securitatem (securitatem autem

nunc appello vacillatam egritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam possit, cui aut adsit, aut adesce possit multitudo malorum! Enim vero securitatis huius causa est Dei gratia. Quid enim timeat iustus, qui scit se Deo curae esse et cordi? Secura ergo est mens iusti, hoc est, quiesca, serena, tranquilla, confidens, hilaris, magnanima, quia Deo nixa.

Sed Septuaginta pro *γῆναι*, id est pauperis, legentes *γῆναι*, id est oculi, sic vertunt, ut habet Auctor *Catenae Graecae*, oculi improborum omni tempore hauriant mala; boni autem semper versantur in pace, et animi tranquillitate. Idem auctor hunc versum connectit precedenti: « Cor rectum querit sensum et intelligentiam; ineruditorem autem os experietur mala; » ac deinde utrumque sic necit et explicat: « Convenienter, inquit, hoc loco cor cum ore et oculis coniungitur; homines autem mali et indocti subenit mala, nempe poenam factis suis dignam. At boni, qui a vitiis et peccatis ferias agunt, ab adversis liberi sunt, ideoque quod secundum cordis sui sensum bonum videntur, peccate operantur. »

Moraliter, discite hic quantum bonum sit securitas bonae conscientiae, nimirum quod sit quasi iuge convivium, praesertim in lege nova, ubi quotidie in convivio Eucharistiae cum Christo epulatur, iuxta illud Ecclesiae ex S. Thoma Aquinate in Festo venerabilis Sacramenti: « O sacrum convivium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis ejus, mens impletur gratia, et futurae gloriae nobis pignus datur! » Ut jam in Christianis impletur illud *Isaiae*, cap. LXVI, 23: « Et erit mensis ex mensse, sabbatum ex sabbato, » id est, festum festo continue succedet, agitantur Christiani continua festa et convivia; mensis enim hic significat festum Neomeniae, sive novilunii. Adde quod Christiani ex hoc convivio in terris expectant convivium perenne in caelis, promissum a Christo, *Luce* XXII, 29: « Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo. » Quocirca recte S. Ambrosius in *Psalm.* XLV: « Quis, inquit, puritate et simplicitate pectoris dulcior fructus? quis cibis suavior quam is quem animus bene sibi conseci et mens innocentis epulatur? » Hugo Victorinus, lib. III *De Anima*, cap. XI: « Conscientia bona, inquit, titulus est religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium Angelorum, arca foederis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus Sancti, liber signatus et clausus, et in die iudicii aperiendus. » S. Bernardus, lib. II *De Conscientia*: « Nihil, ait, est juvenius, nihil tutius, nihil ditius bona conscientia; premat corpus, trahit mundus, terreat diabolus, illa erit secunda. Bona conscientia secunda erit cum corpus morietur; secunda, cum anima coram Deo presentabitur; secunda, cum utrumque in die iudicii ante tribunal terrificum iusti iudicis statu-

tur. Future benedictionis non est utilius remedium, nec certius testimonium bona conscientia. Cum mundus omni volubilitate circumfretetur, ploret, rideat, pereat, transeat, nunquam marcescit bona conscientia. Subjiciatur corpus in poma, in injuriis maceretur, verberibus lanietur, equaleo distendatur, gladio trucidetur, crucis patibulo affligatur, secunda erit conscientia. » S. Augustinus breviter sed nervose in *Sententiis*, num. 90: « Non potest, ait, quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Eterna enim exaltatio est, quae bono letatur aeterno. » Clemens Alexandrinus, lib. VII *Stromatum*: « Universa, ait, vita iusti est quidam celebris ac sanctus dies festus. » Et S. Ambrosius, lib. II *Offic.* I: « Vitam beatam, ait, efficiunt tranquillitas conscientiae et securitas innocentiae. » Quin et Plutarchus in *Moral.*: « Ut nepenthes, inquit, herba ab Homero praedicata, addita poculis omnem convivi trisitia discit: ita bona mens indita nobis omnem vite sollicitudinem abolet. »

Praeclare S. Cyprianus, *De Oratione Dominica*: « Quis, ait, ei de saeculo metus est, cui in saeculo Deus tutor est? » Idem, *De Exhort. Martyr.*, asserit, « timendas non esse injurias et poenas persecutionum, quia major est Dominus ad protegendum quam diabolus ad impugandum. » Quin et Cicero *ad Torquatum*: « Conscientia, ait, recta voluntatis, maxima rerum incommodatum est consolat. » Quocirca sapienter S. Basilus, homil. *De Gratiarum actione*: « Nulla, inquit, quamlibet splendida ac luculenta humanarum rerum conditio animae tuae ingerat gaudium, quod immoderatum sit; nullae res afflictivae aut tristes illam deiecit de gradu suae celsitudinis, et matura gravitatis, merore aut calamitate contractam. » Plura vide apud S. Gregorium, lib. VIII, *epist.* 43, et lib. IX, *epist.* 49, et apud S. Chrysostomum, homil. 14, 15, 16, 17, 18 et 19 in *Epist. ad Roman.* Euge ergo, o anima sancta et in sanctitate de Deo tuo secunda: « Sufficis tu Deo tuo, sufficiat tibi Deus tuus; » non est quod praeter eum requiras, et requirendo doleas, perdasque beata mentis tuae gaudia. Illi soli conjungere, illo frui, cum illo epulare; ille iugis tibi erit conviva, ille et iuge convivium. Die ergo: « Dilectus meus mihi, et ego illi qui pascitur inter lilia, donec aspiciet dies, et inclinentur umbrae. » *Cant.* II, 16.

16. MELIUS EST PARUM CUM TIMORE DOMINI, QUAM THESAURI MAGNI ET INSATIABILES. — Hebraice, *pro thesauro multo et tumultus in eo*; Chaldaice, *quam thesauri multiplicationis in quibus est turbatio*; Vatablus, *contritio, id est in quibus sit afflictio et tribulatio quaedam*; Syrus, *quam thesauri iniquorum*; Septuaginta, *quam thesauri magni sine timore*. Noster solerter vertit *insatiabiles*: ideo enim thesauri sunt insatiabiles, id est, non satiant appetitum divitis et avari, quia eum turbant, affligunt, molestant cura et anxietate sui, tum augendi, tum conservandi: quot enim molestis, laboribus,

angoribus, curis lancinatur animus divitis, ut opes sua teneat et adaugeat? Dicuntur ergo thesauri *insatiabiles* active, id est insatiativi, ait Dionysius, quia appetitum non satiant, sed irritant.

Igitur huius sententiae ratio est, *prima*, quod timor Dei majus sit bonum quam omnes thesauri; quare qui eum habet, opulenter est omnino divitibus qui thesauris abundat. Unde S. Chrysostomus, homil. 26 in *epist. ad Hebr.*: « Adsit, inquit, timor Dei, et nihil erit molestum, sive dixeris paupertatem, sive morbum, sive captivitatem, sive servitutem, sive quidvis aliud molestum; sed et ipsa nobis opem afferent ad contraria. Scilicet pauperitas divitiis honestior, morbus sanitate firmiter, captivitas denique et servitus libertate gloriosior ac potior erit. » Unde tanta timoris Dei vis ad commutandas malorum vices? Paulo post addit: « Timor Dei concupiscentias extirpat. » Sane cupiditas malorum omnium radix est; hanc vero radicem timor Dei stirpitus eruit: qua eruta, mala omnia in bonum permutantur, paupertas transit in divitias, morbi in valetudinem, captivitas in libertatem.

Secunda, quod timor Dei faciat mentem quietam, et sua sorte a Deo sibi admensa contentiam, letam et hilarem, iuxta id quod praecessit: « Secunda mens quasi iuge convivium; » hoc autem mentis quiete et letitia potior est omnibus opibus.

Tertia, quod timor Dei expleat satietate mentem, quia eam unit Deo; qui autem Deum habet, quid amplius desideret? Cui Deus non sufficit, quid sufficere? Thesauri autem cupiditatem non satiant, sed accunt; cupiditas enim est quasi hydrops, qui semper sitiens quo plus bibit, eo plus bibere gessit, iuxta illud:

Quo plus sinit pota, plus affinitur aequa.

Quarta, quod thesauri multas afferanturbationes, puta curas, labores, angores, lites, rixas, tristitias, etc., que omne opum commodum et gaudium sicant et exsorbent (1).

Quinta, quod parva substantia iusti sit secunda et altior quam magna iniusti. Unde S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 26, legit: « Melior est exigua pars cum securitate, quam magna cum infirmitate et incertitudine. » Iluc facit illud Pindari in *Nemaeis*, ode 8: « A Deo satis divitiarum hominibus durabiliores. »

Sexta, quod modice opes faciant modestos, humiles, sobrios, amodice faciant audaces, superbos, delictos; unde Auctor *Catenae Graecorum* vertit, *melior est exigua portio cum timore Domini, quam thesauri magni cum praefracta audacia*; *αἰψία* enim significat securitatem, audaciam, animum

timoris neselum, et, ut Complutenses vertunt, *intrepiditatem*. Idem auctor citat similem Hesiodi sententiam: « Humana amicitia facit subinde ut parva suavis sapiant, animumque magis oblectent quam magna, praesertim male parata. Neque enim gloria genuina, aut voluptas, in magno censu aut sumptu consistit, sed contra in genuina voluptate et gratia, magnus census et sumptus sese ostendit. » Denique R. Levi: Longe praestant, inquit, tenues facultates cum Dei timore et iuste comparatae thesauris maximis, congestis strepitu et clamore ob eorum lacrymas, qui vi fraudeque circumventi sunt: nam tenues divitiae ad felicitatem et diuturnitatem spectant; ingentes vero pernicitatem damnaeque extrema afferunt.

Mystice idem Auctor *Catenae Graecae*, sic explicat, *g. d.* « Melior est exigua scientia cum iusta operatione, quam tota, vel cum multa scientia cum iniqua actione. »

17. MELIUS EST VOCARI AD OLERA CUM CHARITATE, QUAM AD VITULUM SAGINATUM CUM ODO. — Hebraice, *bona est esca oleris et dilectio illis, pro bove praecipui* (id est in praesepe saginato), et odium illis; Chaldaeus, *melius est praedium oleris ubi est charitas, quam boves pingues ubi est odium*; Septuaginta, *melior est hospitalitas cum oleribus ad amicitiam et gratiam, quam appositio vitulorum cum inimicitia*; Theodotus, *super bovem saginatum*.

Primo, noster Salazar charitatem et odium hic accipit Dei, non hominum, quasi hic causa detur vers. praeced. *g. d.* Melius est parum cum timore Dei, quam thesauri magni sine timore Dei, quia Deus optimus maximus immittit paupertatem, nec nisi oleribus eos pascit; divitias vero ex odio tribuit suis inimicis, ut vitulis saginentur, quia divitiae omnium peccatorum, litium et malorum sunt occasio, fomentum et causa.

Secundo, S. Chrysostomus, homil. I in *epist. ad Coloss.*, odiosus esse docet divitum mensas, licet opparas; pauperum vero licet tenues, amabiles et optabiles, ut has amare et ambire, illas odisse et fugere conveniat; eo quod mensae pauperum in tribus, scilicet in honore, voluptate et libertate superent mensas divitum, ac prout amabiles sint, benevole et charitatis plenas; cum divitum saepe sint superbae, superciliosae, malevole, ideoque magis odio quam amore dignae: « In tribus, inquit, illos superamus, scilicet voluptate, honore, libertate et gratia. Nam ego malum quidem solum panem sumere cum gratia, quam innumeras cibos cum servitute; et melius reor esse vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio. »

Tertio, plane et genuine, R. Salomon: « Melius est, inquit, convivium oleris indigentibus exhibitum cum benevolentia significatione, quam scilicet hilar benevole quae vultu excipitur, cum eodem edenda praebentur carnes pingues cum jurgio et ira. » Et Aben-Ezra: « Melius est, inquit,

(1) Horatius lib. I *Satyr.* Sat. 1, 76 seqq.:

Au vigilare metu exanimem, noctesque diesque
Moribulare malos fures, invidia, servos.
Ne te complentur fugientes, hoc juvat? Horum
Semper ego optulisse pauperum esse bonorum.

amicitiæ donum vitulo saginato; præstat enim bovis allis ut quis ab altero ametur, quam ut saginato bove vescatur, et tamen alter alterum odio prosequatur. »

Sensus ergo genivus est, *q. d.* Salius est majorique voluptatis et utilitatis excipi oleribus cum charitate, amicitia et benevolentia, quam magno apparatu vitulorum et epularum cum odio, inimicitia vel malevolentia; quare illa potius quam hæc sunt adenda, præsertim cum quis ad illa invitatur. Rursus Hugo, *q. d.* « Gravius est modicum quod datur cum hilaritate, quæ est signum amoris, quam multum quod datur cum tristitia, quæ est signum odii. » Unde *Eccli. xxxv*: « In omni dato, ait, hilarem fac vultum tuum, et cum exultatione sanctifica decimas tuas. »

Significatur ergo hic *primo*, ei qui querit hospitium vel prædium, querendum esse potius hospitem, qui sit hospitalis, id est animo hospitali præditus. Commendatur igitur hic virtus hospitalitatis, quam docet Salomon non tam in epulis, quam in animo benevolo et officioso consistere. Sunt enim multi qui ob avaritiam nolunt esse hospitalis; hosce hic docet Salomon, ut si magno sumptu nolunt aut non possint, saltem animo et frugali mensa sint hospitalis. Ita S. Ambrosius, lib. *II Offic. cap. xxi*: « Inde, inquit, se immeritis avaritia, velut quedam honorum ariditas officiorum, ut hominis damnum putent, quicquid præter morem impenditur. Sed etiam in hoc adversus avaritiam, ne quod afferri possit impedimentum, prospexit Scriptura venerabilis dicens: Quia melior est hospitalitas cum oleribus; et infra: Melior panis in suavitate cum pace. Non enim prodigos nos docet esse Scriptura, sed liberales. »

Secundo, dõctur is qui convivium instruit, ut illud magis amore quam epulis instruat: nam si illud livore et rancore condiat, non tam convivium faciet quam convivium, ut ait Ausonius in *Ephemeride*. Finis enim, imo forma et anima convivii est amor, charitas, benevolentia, ut patet in convivio Eucharistiæ quod Christus instituit, ut fideles omnes tam sibi quam inter se per charitatem uniret. Atque hæc de causa post illud olim Christiani instruebant convivium escarum vulgarium, ad quod invitabant omnes fideles etiam pauperes in symbolum charitatis, idcoque illud vocabant Agapen, id est charitatem, ut dixi *I Corinth. xi*. Quare maligni sunt, qui in convivio discordias, lites, rixas exercent, imo perdit et proditoræ, qui hostes ad epulas invitant ut occidant, at inter eas occisus est Siron Machabeus cum filiis a Ptolomeo, *I Machab. xv*, 16; et Amnon invitatus ad convivium ab Absalom, ab eodem in eo trucidatus est, *II Reg. xiii*, 28. Et Christus in ultima cena proditus, et ad necem Judeis traditus fuit a Juda; quod proinde ingenti doloris stimulo Christum pupugit, adeo ut *Psalm. lvi*, 13, graviter de eo queratur: « Quoniam, inquit, si inimicus meus maledixisset mihi,

sustinissem utique, etc. Tu vero homo unanimes, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu, » *q. d.* Tu, o Juda, qui eras mihi convivæ, factus es mihi proditor; hoc me pangit, hoc cruciat.

Mystice *primo*, Auctor *Catena Græcor.* sic explicat, *q. d.* Salius est pauca scire cum charitate, quam magnam scientiam vindicare et cum pace pugnare. *Secundo*, salius est exigua beneficia conferre ex magna charitate, quam magna ex parva vel egra: beneficium enim maxime æstimatur ex animo conferentis. *Tertio*, salius est parva virtutum officia exercere ex magno amore Dei, quam magna sine eo. Unde vidua Evangelica offerens duo minuta in gazophylacium, plus ceteris omnibus obtulisse judicatur a Christo, *Lucæ xxi*, 3. Hoc autem maxime locum habet in convivio Eucharistiæ; qui enim in eo oleribus penitentia et compunctionis vescitur ex charitate, longe præstat illo qui in eodem vitulo saginato superbe sapientie et contemplationis pascitur sine amore, existens in peccato mortali. Talis enim « iudicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini, » *I Corinth. xi*. Aut simpliciter, ait Hugo: « Melius est cum charitate comedere olera, quam cum odio accedere ad Eucharistiam; Christus enim in Eucharistia est vitulus saginatus, de cuius plenitudine omnes accipimus, » *Joan. i. Quarto*, Glossa: « Multo utilius est, inquit, simpliciter vitæ innocentiam cum charitate servare, quam virtutum exteriorum fulgere miraculis, et interiora mens ab odiorum sordibus non purgare, » *Quinto*, Hugo per *olera* accipit mandala, per *vitulum saginatum* consilia Evangelica, *q. d.* « Melius est cum charitate servare mandata, quam cum odio implere consilia. »

18. VIR IRACUNDUS (Hebraice, *vir exarscenscentia*) PROVOCAT RIXAS; QUI PATIENS EST, MITIGAT (Syrus, *extinguit*) SUSCITATAS. — Septuaginta, *vir animosus parat (male aliqui legunt parit) rixas; longanimis autem et cum quo futura erat mitigat.* Idem replicando subdunt: « Longanimis vir extinguet iudicia (lites, quæ in iudiciis et tribunalibus agitantur); impius autem suscitât magis. » Vatablus, *vir iracundus excitat contentiones; et longanimus sedat litem.*

Pro *provocat* hebraice est *gera*, id est trahit, atrahit; unde *טרה* *negra* vocatur serra, quasi traha, a trahendo. Sicut ergo serra assiduit tractus reciprocatone secat saxa etiam durissima, sic qui lingua repelit et reciprocet injurias, secat amores etiam maximos, ac inter amicissimos comedit rixas. Rursus *gera*, id est guttur, arahit, gargarizat, ruminat et ruminando provocat. Unde *נרן garon* vocatur guttur, quo cibum trahimus et ruminamus. Significat ergo quod; sicut guttur in animalibus atrahit rumen, id est cibum e stomacho, eumque rursus masticat et ruminat: ita quoque iracundus, id est propensus ad iram,

alterius dicta vel facta in sui contemptum, assidue in memoriam revocet, indeque lingua ea volvit, cerebro de his loquendo etque exaggerando, quo fit ut iras et rixas tam in se quam in aliis suscitet. Sicut ergo gargarizatio provocatur phlegmata, sic ruminatio injuriarum provocatur rixæ. Patiens autem, quia injurias non ruminat, nec in mentem aut linguam vocat, sed potius eas oblivione sopit et sepehit, aut certe extenuat, mitigat et sedat, quoad potest, hinc pariter mitigat et sedat rixas. Patiens igitur validum habet mentis stomachum, qui omnia dura illico concoquit; iracundus vero stomachum mentis habet bile infectum, quæ assidue injurias sibi factas ruminat et eructat, itaque lites suscitât. Ita Cassianus, lib. *VIII De Instit. renovat.* cap. 1, ubi ex hoc et aliis *Proverb.* locis docet iram homini eripere tria decora: *primum*, gravitatem; *secundum*, consilium; *tertium*, pacem: « Quia, inquit, ira viri iustitiam dei non operatur. Ipsam quoque honestatis gravitatem, quæ etiam viris seculi hujus solet familiaris existere, nullo modo possidere poterimus, licet nobiles et honesti natalium prerogativa putentur, quia vir iracundus agit sine consilio. Sed nec quieti esse a perturbationibus nocivis, nec poterimus carere peccatis, tametsi nequaquam nobis inquitinodines ab aliis inferantur, quia vir animosus parat rixas, vir autem iracundus effodit peccata. »

Sapienter Seneca in *Proverb.*: « Semper discussio ab alio incipiat, a te reconciliatio. » Et Theophrastus: « Duo sunt adversissima recte menti, celestias et frâ. » Huic Salomonis sententiæ subalterna est illa ejusdem, vers. 1: « Responso mollis frangit iram; sermo durus suscitât furorem. » Præterea S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 19*: « Nihil, ait, persecutorem ita superat, ut patiens alacritas. » Et S. Chrysostomus, *hom. 6 in Acta*: « Neque ferrum ignitum, inquit, aqua infictum illico calorem amittit, sicut si incidat in animam longanimem vir iracundus. » Idem, *hom. 19 in epist. ad Hebr.*: « Arbore, ait, quo magis ventilantur et agitantur a ventis, eo fiunt fortiores et densiores. Et nos quoque, si sumus lenes et patientes, erimus etiam fortes ac validi. » Et *hom. 22*: « Adeo exaltus est lenis et patiens, ut ne plagam quidem a plaga accipiat. » S. Valerianus, *hon. 12*: « Infinita virtus est, inquit, odia vicisse beneficiis; nam ille inter ceteros palmarum perfecte virtutis obtinet, qui ad vicem veneni pocula dulci melle componit. » Huic spectat versus Comici:

Multa tropha vis eripit, plura sed patientia.
Impeccabilis esse queris? sis patiens, sis continens.
Nil sic contumeliosus iri ut patientia.
Quidquid emendare non est, lenis patientia.
Alimentum quisquis verberat, se verberat.
Rupes ferendo vincit assaltus maris.
Regna rerum omnium patientia.

Denique S. Bernardus, *epist. 87 ad Ogerum*: « Humilitatio, inquit, via est ad humilitatem, sicut patientia ad pacem, sicut lectio ad scientiam. » Idem in *Sententiis*, sub initium: « Patientes, ait, possident animam suam, quibus dicitur: In patientia vestra possidebitis animas vestras, » *Matth. v*. Pacifici possident non solum suam, sed etiam aliorum in quibus faciunt pacem; unde merito filii Dei vocantur, etc. Sed etiam volentes pacem auferre diligunt, sicut scriptum est *Psal. cxix*: « Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. Eccc isit sunt, in quibus requiescit, et mansionem Deus facit. » Unde idem alibi hortatur, dicens: « Et tu tanquam Angelus pacis sollicitus esto auferre scandala, turbationes sedare, dissidentes et litigantes pacificare. Angeli enim affectu benigni, religione pii, castissima integri, unanimitate sunt individui, pace securi, a deo quidem, divinis laudibus et obsequiis dediti, » ait idem, lib. *V De Considerat.* cap. 17.

19. ITER PIGRORUM QUASI SEPES SPINARUM; VIA JUSTORUM ABSQUE OFFENDICULO. — Hebraice, *via pigri velut sentietum spinarum; et semita rectorum strata, vel complanata*; Chaldaice, *via pigrorum tribuli et spinæ; et via rectorum munda et pura*; Septuaginta, *vias otiosorum strata spinis, fortium vero trita*. Aludat ad hortos et paradisos sepibus spinarum obseptos et circumdatos; sicut enim viri, qui vult fructibus hortorum gaudere, necesse est ut sepes illorum spinosos penetret; sic qui vult fructibus virtutum frui, oportet ut sepes tantorum et difficultatum præviis perumpat. Unde pro sepes hebraice est *מסעה mesucha*, id est sentietum, vepretum, dumetum, spinetum. Igitur sicut in spineto vel dumeto, *primo*, est spinarum multitudo; *secundo*, densitas; *tertio*, aculeus; *quarto*, implexio: una enim alteri continue inceditur et impletur; sic et difficultates, quæ virtutem obsident et circumdant, *primo*, sunt multe; *secundo*, dense; *tertio*, aculeate et pungentes; *quarto*, implexæ, ut, si unam evallas vel superes, mox in aliam et aliam incurras, quæ res facit pigris et pusillanimes desperare; sed justus fortis et strenuus sensim et animam post aliam eripunt et vincunt, uti suadebat Abbas ille in *Vitis Batrum*.

Item *primo*, Tigurina verit, *via pigri velut sentibus obita squalit; via aut, rectorum complanata* est. Unde noster Salazar sic exponit: Salomon, ait, illos pungit his verbis, qui ex incuria et inertia prædia sua et fundos nec visunt, nec excolunt. Itaque ait: « Iter pigrorum, quasi sepes spinarum, » id est via eorum in prædia et in fundos spinis ac tribulis horret, perinde ac sepes hirsutis veribus implicata, nimirum quia inertia domi jacentes illam non extertunt, non calcant; nam quæ non calcantur *vias* enatis veribus citius et viscescent, horridæ atque imbecillies sunt. « Via justorum absque offendiculo; » Chaldaice, *via rectorum trita*. Nomine justorum impigros et scep-